

SISEMINISTEERIUM

SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus

**TAASTAVA ÕIGUSE
PÕHIMÕTETE JA ALAEALIST
MÕJUTAVATE MEETODITE
KASUTAMINE POLITSEITÖÖS**

JUHENDMATERJAL

Materjal on koostatud projekti „Taastava õiguse praktikate rakendamine politseistöös ja kogukonnas“ raames. Projekti elluvijja: SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus vastavalt partnerluslepingule Eesti Vabariigi Siseministeeriumiga.

Juhendmaterjali vastutav koostaja: Koidu Tani-Jürisoo. Autorid, meetodikate väljatöötajad ja toimetajad: Koidu Tani-Jürisoo, Ene Kulasalu, Ene Velström, Jaanus Kangur, Ellen Aunin. Täname koostöö eest Kadri-Ann Sallat, Ly Brikkelit, Krista Klausit ja paljusid praktikuid, kes materjali erinevaid osi kommenteerisid ja täiendasid.

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	5
1.1. Eessõna	7
1.2. Alaealiste erikohtlemise põhimõtted	8
1.3. Politseiniku roll ja sekkumised alaealiste erikohtlemise süsteemis	9
2. MÕJUTAMISMEETODITE JA TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE RAKENDAMINE JA MÕJU	13
2.1. Mittekarakteristlike mõjutamismeetodite mõju	15
2.2. Taastav õigus	17
3. MITTEKARISTUSLIKUD MÕJUTAMISMEETODID	21
3.1. Mõjus suuline hoiatus sündmuskohal	23
3.2. Juhtumiarutelu: mõjus vestlus noorega	30
3.3. Juhtumiarutelu: vestlus lapse ja tema vanematega	37
4. TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKAD	51
4.1. Vahendamine	53
4.2. Konfliktivahendus	55
4.3. Kahjuvahendus ehk kannataja-kahjutekitaja vahendamine	61
4.4. Taastav nõupidamine ehk laiendatud vahendus	72
5. MÕTTEVIIS JA HOIAKUD	85
5.1. Mõjutamismeetodite ja taastava õiguse praktikate rakendamise aluseks olevad hoiakud	87
5.2. Lõppsõna	89

1.

SISSEJUHATUS

1.1

EESSÕNA

KELLELE ON JUHENDMATERJAL MÕELDUD

Juhendmaterjal on mõeldud igapäevaseks kasutamiseks politseiametnikele, kes puutuvad kokku õigusrikkumisi sooritanud alaealiste ja nende vanematega, samuti teistele ametnikele, kelle ülesandeks on kaasa aidata inimestevahelisele konfliktilahendusele või tekitatud kahjude heastamisele.

Siin kirjeldatud meetodid on tõhusaks abiks sellise keskkonna loomisel, kus erinevad osapooled saavad ausalt ja otsekoheselt rääkida ning selle abil jõuda paremale arusaamisele iseenda ja teiste käitumismotiividest ja valikuvõimalustest.

Juhendis on ära toodud erinevad mudelid vestluste läbiviimiseks, kirjeldatud nende õnnestumiseks vajalikke oskusi ja põhimõtteid, samuti on antud soovituselised vestlustejärgseks enesehindamiseks. Juhendiga on kaasas praktiliste abivahendite komplekt politseiametnikule, mille abil ta saab vestlusi paremini läbi viia.

Mõjusad vestlused on nii väljakutseks kui võimaluseks neid läbiviivale politseinikule kui ka osalejatele. Väljaõpete läbimine ning professionaalsete oskuste ja toimivate mudelite kasutamine tagab siin parimad tulemused.

JUHENDMATERJALIS KASUTATUD MÕISTED

Mõjutusvahend – lahend süüteomenetluses või süüteo asjas ehk mida tehakse (hoiatus, kahju heastamine, lepitusteenus, kohustuse võtmine, sotsiaalprogramm)

Mõjutamise meetod või tehnika – kuidas lahendini jõutakse või seda kohaldatakse (mõjus suuline hoiatus sündmuskohal, juhtumiarutelu, konflikti-, kahjuvahendus, taastav nõupidamine)

Mõjus suuline hoiatus – politseiametnikupoolne lühike mõjus pöördumine ebakohase või õigustrikkuva käitumisega alaealise poole sündmuskohal

Juhtumiarutelu – konkreetsele teole ja sellega seotud käitumise muutmisele suunatud politseivestlus, kas ainult noorega või lapse ja tema vanema(te)ga

Konfliktivahendus – vestlus konflikti osapoolte aktiivsel osalemisel, kui tekkinud on konflikt (tüli, sõnelus, süüdistamine, moraalne kahju), mille eesmärgiks on osapoolte vaatenurkade väljendamine ja kuulamine ning mõlemaid rahuldavale kokkuleppele jõudmine

Kahjuvahendus – vestlus, kus osalevad nii kahjutekitaja kui kahjukannataja ning mille eesmärk on jõuda kokkulepeteni kahju heastamise või hüvitamise vm. lahenduse osas.

Taastav nõupidamine e. laiendatud vahendus – vahendusvestlus, kuhu on lisaks otseselt konfliktis olevatele osapooltele kaasatud ka nende toetusisikud.

1.2 ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE PÕHIMÕTTED

Eesti õigussüsteemis kehtib alates 1. jaanuarist 2018.a. alaealiste erikohtlemise põhimõte, kus olulisel kohal on:

- vastutuse võtmine toimepandud tegude eest ja
- reageerimine vastavalt alaealise riskidele ja vajadustele.

Süütegude lahendamisel on peamine eesmärk ära hoida alaealise edasisi õigusrikkumisi. Seniste alaealiste komisjonide ülesanded jagunevad õigus- ja lastekaitstesüsteemi vahel. Muutub politsei, prokuratuuri ja kohtute menetluspraktika alaealiste süütegudes.

ERIKOHTLEMISE PÕHIMÕTTED:

- **alaealiste puhul tuleb eelkõige kasutada arengust lähtuvaid ja kasvatuslikke mõjutusvahendeid.** See tähendab, et enne kui määrata alaealisele karistus, tuleb kaaluda mittekaristuslike mõjutusvahendite kasutamise võimalust ja eelistada seda karistamisele.
- **individualiseeritud sekkumise põhimõte** ehk sekkumise valik vastavalt lapse vajadustele ja riskidele. Erinevalt täiskasvanutest, kelle puhul varasem kriminaalne tegevus ennustab kõige paremini uute kuritegude toimepanemist tulevikus, ei ole lastel uue kuriteo risk niivõrd seotud varasema kuriteo ja selle raskusastmega, vaid arvesse tuleb võtta ka muid tegureid.
- **minimaalse sekkumise põhimõte**, mis tähendab, et alaealise toimepandud teole reageerimine peab olema proportsionaalne ja reageerimise intensiivsus peab sõltuma lapse riskitasemest: madala riskiga õigusrikkujate teole tuleks reageerida minimaalselt, põhitähelepanu tuleb suunata keskmise ja kõrge riskiga õigusrikkujatele. Riskihindamise abil tuleb eristada süüteod, mille põhjused on ealised, sotsiaalsete põhjustega rikkumistest – esimesed ei nõua alati sekkumist ja mööduvad iseenesest, teiste puhul tuleks eelistada sotsiaalseid meetmeid ja sekkuma peab sotsiaalsüsteem.

1.3 POLITSEINIKU ROLL JA SEKKUMISED ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMIS

RISKIDE HINDAMINE JA ABIVAJAVA LAPSE VÄLJASELGITAMINE

Oluline on ära tunda ja vahet teha kahel alaealiste õigusrikkujate sihtrühmal:

- alaealised, kelle õigusrikkumised on juhuslikku laadi
- alaealised, kelle õigusrikkumised on märk tõsisematest probleemidest, mis võivad sobiva sekkumiseta kasvada üle püsivaks kriminaalseks käitumiseks.¹

Mõlema sihtrühma puhul tuleb teole reageerida nii, et lapsed ja noored õpiksid mõistma oma tegude tagajärgi ja võtma nende eest vastutust. Tähtis on tagada, et laps/noor saaks aru oma teo keelatuses ja tagajärgedest kannatanule ning oleks valmis tegema ea- ja jõukohase pingutuse, et teo tagajärjed heastada või likvideerida. Seni laialdaselt kasutatud rahatrahv või teoga seostamata üldkasulik töö ei oma soovitud kasvatuslikku mõõdet.

Teise sihtrühma puhul on vaja pöörata tähelepanu korduvate õigusrikkumiste ärahoidmisele. Selleks on oluline välja selgitada rikkumisi soodustavad ja ärahoidvad asjaolud e. riski- ja kaitsetegurid (peamiselt on need seotud sotsiaalse keskkonnaga – perekonna, kooli, sõpruskonnaga). Kui neid õnnestub mõjutada, siis on lootust kutsuda esile lapse käitumises positiivseid muutusi. Traditsiooniline karistus siin mõju ei avalda.

Lisaks tuleb märgata abivajavat ja hädasolevat last ning käituda vastavalt nende vajadustele.

ABIVAJAV JA HÄDAOHUS LAPS

Enamik Euroopa riike (sh. Eesti) liigub aastate jooksul teadusuuringutele toetuvate lähenemiste suunas, mis ütlevad, et riigipoolse karistuste määramise asemel on oluline otsida üheskoos õigusrikkujast lapse/noore, tema pere ja lähedaste ning kannatanuga kokkuleppelisi lahendusi ja tegelda süüteo põhjustanud riskitegurite vähendamise, kaitsetegurite suurendamise ja lapse abivajadusega. Sellise lähenemise abil tekib lapses parem seos oma teo ja selle tagajärgede osas, tema vastutustunne suureneb, seeläbi ennetatakse uusi õigusrikkumisi ning on võimalik lapsele anda abi, mis on seotud tema abivajadusega.

ABIVAJAV LAPSE²

Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu.

ABIVAJADUSE HINDAMINE³

(2) Lapse abivajadust hinnates peab lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik andma hinnangu:

- 1) lapse füüsilisele, tervislikule, psühholoogilisele, emotsionaalsele, sotsiaalsele, kognitiivsele, hariduslikule ja majanduslikule seisundile;
- 2) last kasvatava isiku vanemlikele oskustele.

¹ K. Tamm, K. A. Salla (2016), *Tulemuslikum ja lapsesõbralikum õigussüsteem: laste mõjutamise põhimõtted ja võimalused*. Sotsiaaltöö (2016/4)

² Lastekaitseadus § 26

³ Lastekaitseadus § 28

HÄDAOHUS OLEV LAPS⁴

Hädaohus olev laps on laps, kelle elu või tervis on ohus, või laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste elu või tervist. Igaühe kohustus on hädaohus olevast lapsest teavitada numbril 112. Last tuleb viivitamatult abistada, vajadusel toimetada laps ohu möödumiseni turvalisse kohta, küsimata selleks lapse hooldusõigust teostava isiku nõusolekut. Lapse toimetab ohutusesse tingimustesse lastekaitsetöötaja või politseinik. Last kasvatava isiku süülise käitumise puudumisel ja ohu lõppemisel antakse laps last kasvatavale isikule üle. Juhul, kui last kasvatav isik ei ole kättesaadav, teeb lapse ohutusesse tingimustesse paigutamise otsuse kohaliku omavalitsuse või Sotsiaalkindlustusameti lastekaitsetöötaja.

ROLLIDE JAOTUMINE POLITSEI JA KOHALIKU OMAVALITSUSE VAHEL

POLITSEINIKU ROLL:

1. teo, riskide ja kahju hindamine
2. reageerimine teole
3. kohase sekkumismeetodi valik (sõltuvalt teost ja riskitasemest)
4. sellistes tegevustes kokkuleppimine, mis mõjutavad korduvõigusrikkumise riskitegureid
5. võimaliku abivajaduse väljaselgitamine ja sellest KOV-i esindajale (lastekaitsetöötaja) teatamine
6. vajadusel juhtumikorralduslikus võrgustikutöös osalemine

KOV-i ROLL:

1. abivajaduse hindamine
2. abivajadusega seotud tegurite mõjutamine (sh. sotsiaalprogrammide ja muude teenuste väljaarendamine ja pakkumine)
3. juhtumikorraldusliku võrgustikutöö käivitamine ja juhtimine

KUIDAS TOIMIDA

1. Hinda riske

Mõjutusvahend tuleb valida vastavalt lapse korduvõigusrikkumise riskidele. Erista madala riskiga ning kõrge riskiga lapsi. Laste puhul ei näita riski ainult varasemad süüteod, nende olemus ja toimepanemise asjaolud, arvestada tuleb eelkõige muude teguritega: kehvad peresuhted, õpiraskused koolis, halba mõju avaldavad sõbrad, sõltuvusainete tarvitamine, korrarikkumised varases eas.

2. Väldi madala riski puhul ülereageerimist

Madala riskiga lapse süüteole tuleks reageerida minimaalselt, piisab hoiatusest, vestlusest või kahju heastamisest.

3. Tegutse rohkem kõrge riskiga juhtumite puhul

Põhitähelepanu tuleb suunata kõrge riskiga õigusrikkujatele. Noored, kelle puhul on suurem risk korduvateks õigusrikkumisteks, vajavad rohkem sekkumist: leia nende riskidele vastavad mõjutusvahendid.

⁴ Lastekaitseeadus § 30-33

4. Märka abivajadust

Iga lapse puhul tuleb tähele panna, kas tegu võib olla abivajava lapsega, kelle puhul esineb puudujääke tema kasvukeskkonnas, perekonnas või kes ohustab oma käitumisega ennast või teisi. Abivajadus näitab sügavamaid probleeme ja sellest tuleb vastavalt kehtestatud korrale teavitada KOV-i, kus algatatakse juhtumikorraldus ja kaasatakse võrgustik. Võimaliku abivajaduse väljaselgitamise ankeet asub juhendmaterjali lisas.

5. Eelista mõjutusvahendit

Alaealise karistamisele tuleb eelistada mõjutusvahendit – kaalu ning kasuta erinevaid mõjutusvahendeid ning ainult juhul, kuid need ei sobi, võib otsustada karistuse kasuks.

6. Paku kahju heastamise võimalust

Kui süüteoga on tekitatud kahju, tuleb alaealisele pakkuda selle heastamise võimalust. Kahju heastamine näitab head tahet ja vähendab süüd ning loob seose teo ja selle tagajärje vahel. Oluline on arvestada kannatanu vajaduste ja soovidega.

7. Kaasa laps ja lapsevanem ning juhi neid võtma vastutust

Eesmärgiks on lapses tekitada selge seos oma teo ning selle tagajärjel tekkinud mõju ja kahju vahel, lisaks soov heastada kahju ja suutlikkus muuta oma käitumist. Samuti on tähtis äratada lapsevanemas vastutus ja tahe oma last selles toetada. Selleks tuleb võimalikud lahendused leida nendega koos. Oluline on, et laps saaks oma teo tagajärgedest aru, mõtleks kaasa lahenduste leidmisel ja võtaks kohustusi vabatahtlikult ning et vanemad neid aktiivselt toetaksid.

2.

MÕJUTAMISMEETODITE JA TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE RAKENDAMINE JA MÕJU

2.1 MITTEKARISTUSLIKE MÕJUTAMISMEETODITE MÕJU

MILLISED ON MITTEKARISTUSLIKUD MÕJUTAMISMEETODID?

Politsei poolt kohaldatavad mittekaristuslikud mõjutusvahendid on⁵:

- hoiatus
- kahju hüvitamine või heastamine
- sotsiaalprogramm
- sõltuvus- vm. ravi
- lepitusteenus
- muu asjakohane isiku poolt vabatahtlikult võetav kohustus
- jm.

Selleks, et menetlus lõpetada mõnega neist mõjutusvahenditest, on vaja kasutada erinevaid mõjutamise meetodeid: erinevad vestlusmudelid juhtumiaruteluks, konflikti-, kahjuvahendust või taastavat nõupidamist. Menetluse mittealustamise korral on vaja teha mõjus suuline hoiatus sündmuskohal, millele võib järgneda vanematele teatamine või kutse juhtumiarutelule politseijaoskonda.

Mittekaristuslikud sekkumised on eelkõige sellised politseiniku tegevused, mis keskenduvad noore mõjutamisele ja mitte hirmu või alanduse tekitamisele. Politseinik saab noore mõjutamisel kasutada selliseid mittekaristuslikke sekkumisi ja meetodeid nagu:

- **SUULINE MÕJUS HOIATUS SÜNDMUSKOHAL**
- **JUHTUMIARUTELU e. erinevad vestluste mudelid** (vestlus noorega, vestlus lapse ja lapsevanemaga)
- **KONFLIKTIVAHENDUS** (vahendus on samaaegselt nii taastava õiguse praktika kui ka mujal laialt kasutatav mittekaristuslik meetod konfliktide lahendamiseks)

Oluline selliste vestluste puhul on keskendumine lahenduse leidmisele, mitte karistamisele. Samuti on oluline, et need erineksid ülekuulamisest. Vestluste tulemusel sõlmitakse erinevad kokkulepped (n. kahju heastamiseks ja hüvitamiseks, sotsiaalprogrammis osalemiseks, muu asjakohase kohustuse võtmiseks).

Need vestlused aitavad lapsel ja noorel oma ajenditest, tunnetest ja mõtetest paremini aru saada, mõista teiste inimeste soove ja vajadusi, ühiskonnas valitsevaid norme ja kokkuleppeid ning neile vastata. Selle abil suureneb nende enesejuhtimise ja vastutamise võime.

MIKS PEAKS KASUTAMA MÕJUTAMISEKS EELKÕIGE MITTEKARISTUSLIKKE MÕJUTAMISMEETODEID?

Kaasaegsed motivatsiooni- ja mõjutamise uuringud⁶ toovad esile selle, et inimese motivatsiooni ei saa positiivselt mõjutada karistuse abil. Samas on olemas mitmeid tõhusaid sekkumisi ja meetodeid, mis toovad kaasa lapse/noore isikliku arengu ja parema toimetuleku suhetes.

Vale intensiivsusega reageerimine võib suurendada edasise õigusrikkumise toimepanemise riski⁷. Mittekaristuslike mõjutamise meetodite abil saame vältida konflikti ja vastupanu suurenemist keerulistes olukordades ja rasketes kõnelustes ning keskenduda lahenduste leidmisele ja tekitatud kahju heastamisele.

⁵ Karistusseadustik § 87

⁶ Deci, E., & Ryan, R. (2008). *Self-determination Theory: A Macrotheory Of Human Motivation, Development, And Health*. Canadian Psychology/ Psychologie Canadienne, 49(3), 182-185

⁷ Tamm, K, Salla, K. A. *Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs*. Kriminaalpoliitika analüüs

Eesti karistusõigus⁸ sätestab, et alaealisele võib karistuse mõista või määrata ainult siis, kui mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.

Mõjutamise puhul on oluline säilitada igas olukorras vastastikune austus ja tegutseda kõigi osapoolte väärikust arvestaval viisil.

MILLEGA TULEB ARVESTADA LAPSE/NOORE ÕIGUSRIKKUMISE KÄSITLEMISEL?

Õigusemõistmise toimingutes on väga oluline arvestada lapse küpsust ja arusaamisvõimet ning juhtumi asjaolusid. Laste ja noorte süütegude põhjused on suurel määral kas ealised või sotsiaalsed (tingitud kas vanusest või nende elu- ja suhteskkonnast). Mõned neist (ealised) mööduvad loomuliku küpsemisega, teiste (sotsiaalsete) puhul on oluline leida üles põhjus, mis on õigusrikkumiseni viinud ja tegelda sellega. Sellepärast on väga tähtis koostöö politseinike ja teiste lapse ümber olevate täiskasvanute vahel.

Laste õigusrikkumiste käsitlemise eesmärk on õpetada lastele vastutust oma tegude tagajärgede seostamise ja enesejuhtimise harjutamise kaudu.

KAS KARISTAMINE MÕJUTAB MOTIVATSIOONI?

Karistus mõjutab motivatsiooni, kuid vastupidiselt karistajate „headele“ soovidele mõjub see vastupidises, ebasoodsas suunas. Uuringud näitavad, et karistamine ehk püüd mõjutada inimest surve, alistamise, võimukasutuse rakendamise või hirmu, alanduse ja süütunde tekistamisega ei too kaasa inimese soovi muuta oma käitumist⁹. Nende abil on võimalik last mõneks ajaks teatud tingimustel allutada ja panna tegutsema soovitud viisil, aga sellel ei ole püsivat mõju tema käitumise muutumisele pikemas perspektiivis.

Kuna karistus on laetud ebameeldiva emotsiooniga, siis selle tulemus ei salvestu nii, et lapse/noore enesejuhtimine paraneks. Karistamise puhul tajub laps, et vastutus olukorra muutmise eest on temast väljaspool ning tema enda motivatsioon ehk tegutsemistahe ei käivitu.

Karistus mõjutab ebasoodsalt ka karistajat, kuna ta peab ebakohase käitumise kordumise puhul rakendama järjest tugevamaid meetmeid, et hoida asja „kontrolli all“.

⁸ Karistusseadustik § 56 lg 3

⁹ Francis X. Walton, Robert L. Powers. *Winning Children Over: A Manual for Teachers, Counselors Principals and Parents*. Kolumbia 1993

2.2 TAASTAV ÕIGUS

MIS ON TAASTAV ÕIGUS?

Kui karistava õiguse põhimõisted on süü ja karistus, siis taastava õiguse keskmes on tekitatud kahju ja selle heastamine. Taastava õiguse praktikad peavad oluliseks kannatanu vajadusi ning annavad võimaluse kannatanutel kohtuda ja suhelda kahjutekitajatega, et selgitada, millist mõju on neile avaldanud kahjutekitaja tegevus. See jõustab kannatanuid, toob kaasa soodsad muutused nende elus ja võimaldab kahjutekitajal paremini mõista oma teo tagajärge, võtta vastutust ning vältida sarnase teo/õigusrikkumise kordumist tulevikus.

MILLISED ON TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKAD?

Kõige levinumad taastava õiguse praktikad on:

- **KAHJUVAHENDUS** e. kannatanu-kahjutekitaja vahendamine (*victim-offender-mediation*)
See on vahendaja poolt juhitud kannatanu ja kahjutekitaja vabatahtlik kohtumine, mille eesmärk on kahju heastamine või hüvitamine ning võimalusel osapoolte leppimine. Vahendusel võivad osaleda ka mõlema poole toetajad, n. pereliikmed, sugulased, sõbrad
- **TAASTAV NÕUPIDAMINE** e. laiendatud vahendus (*conferencing*)
See on sarnane eelneva meetodiga, kuid osaleb rohkem toetusisikuid või ka laiemalt kogukonna liikmed, kes on kuriteost/õigusrikkumisest puudutatud
- **HEASTAV RING** (*restorative circle*)
Ringi meetodil saab kaasata peale otseste osapoolte ja nende toetajate probleemi lahendamaks laiemat kogukonda või grupe, keda toimunu puudutab ja erinevaid spetsialiste, kes saavad kaasa aidata konfliktiga kaasnenud asjaolude mõistmisele ja lahendamisele

Taastavaid praktikaid saab rakendada ka igapäevases töös noortega, näiteks taastavate küsimuste esitamist ja taastavat keelekasutust. Taastav lähenemine võib noorel inimesel aidata mõista oma teo tagajärge ning valida tulevikus paremaid käitumisviise.

MILLISTEL JUHTUDEL SAAB TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKAD RAKENDADA?

Taastava õiguse praktikaid saab rakendada järgmiste tingimuste olemasolul:

- on olemas kindel kannatanu või kannatanud. Ohver võib olla ka kaudne, n. pere- või kogukonnaliige, kes on õigusrikkumisest mõjutatud
- kahjutekitaja tunnistab oma süüid ja võtab vastutuse oma teo eest
- kannatanu, kahjutekitaja ja teised osalejad on nõus osalema taastava õiguse tegevuses

MIS KASU SAAVAD OSAPOOLED TAASTAVA ÕIGUSE RAKENDAMISEST?

Kannatanud saavad taastava õiguse meetodite abil vabaneda juhtunuga seotud emotsioonidest ja küsimustest, see aitab neil oma raskest kogemusest lahti lasta ja edasi liikuda. Taastava õiguse praktikate rakendamisega kaasneb ka kannatanu traumajärgse stressi ja hirmu vähenemine ning suurem rahulolu õigussüsteemiga.

Kahjutekitaja saab võimaluse mõista oma teo tagajärge, vabaneda oma süütunnetest, vabandada või heastada kahju, anda omapoolse panuse ning liikuda eluga edasi.

MILLISED INIMESED VÕI TEOD SOBIVAD TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE KASUTAMISEKS?

Üldiselt arvatakse, et ei ole kuriteokategoriat, kus taastava õiguse meetodite rakendamine poleks kohane. On mõned kategooriad, mis esitavad praktikutele suurema väljakutse, n. koduvägivald ja seksuaalne ahistamine. Taastava õiguse praktikate kasutamine ei lähtu kuriteo/õigusrikkumise liigist, vaid kaalub igal erineval juhul kahjutekitaja ja kannatanu erinevaid olukordi ja teeb otsustuse.

MILLISED PEAVAD OLEMA MITTEKARISTUSLIKE MÕJUTAMISMEETODITE JA TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE RAKENDAJA KOMPETENTSID?

Põhjalik väljaõpe ja pidev supervisioon on õnnestunud praktika nurgakiviks, kuna lisaks meetodite tundmisele peab rakendaja valdama ka tõhusa suhtlemise oskusi (n. suhtlustasandi kasutus, osapoolte emotsioonide juhtimine, selge eneseväljendamise ja kuulamisoskused ning konflikti ja vastupanuga toimetuleku oskused), samuti juhtimisoskusi (koostöö loomine ja hoidmine, teiste inimeste motivatsiooni mõjutamine). Ta peab olema teadlik kasutatavate vestlus- ja vahenduse mudelite ülesehitamise ja läbiviimise loogikast ning oskama ennast rakendajana reflekteerida. Samuti on oluline, et tal on rakendamiseks vajalikud hoiakud. Kõige sellega saab tegelda koolitusel, mis on välja töötatud projektis „Taastava õiguse praktikate rakendamine politseitos ja kogukonnas“.

MILLINE MÕJU ON MITTEKARISTUSLIKE MÕJUTAMISMEETODITE JA TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE RAKENDAMISEL LAIEMALT?

Taastava õiguse praktikate ja mõjutamismeetodite mõju on näidanud teiste riikide kogemus ning teadusuuringud. Nende mõjul tõuseb:

1. EFEKTIIVSUS:

- Korduvõigusrikkumiste määr langeb (n. UK uuringu¹⁰ andmetel 14%);
- Kannatanute ja kahjutekitajate rahulolu tõuseb (sama uuringu andmetel 85% kannatanutest olid rahul taastava õiguse protsessiga, samas vaid 33% olid rahul tavaprotsessiga).

2. KULUTULUSUS:

Mõned taastava õiguse meetodid on üldmenetlusest vähem kulukamad (n. Soomes tehtud analüüsi¹¹ kohaselt on tsiviil- ja väärteoasjades lepitus 365 € odavam kui üldmenetlus ja kriminaalasjades 850 € odavam).

3. KAHJUKANNATANUTE RAHULOLU:

Mitme uurimuse alusel¹² on leitud, et kahjukannatanud on taastava õiguse protsessiga enam rahul kui tavalise kriminaalprotsessiga, seda enam, et on suur tõenäosus, et tekitatud kahjud saavad ka realselt heastatud.

KUIDAS MA SAAN ARU, MILLIST MÕJUTAMISMEETODIT VÕI TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKAT KASUTADA?

Täpsemad suunised alaealiste süütegudele reageerimiseks on ära toodud Politsei- ja Piirivalveameti alaealiste süütegudele reageerimise ja lahendamise juhises. Üldiselt tuleb mõjutusvahend valida lähtuvalt väärteo raskusest ja korduvrikkumise riskidest. Reageerimisel on oluline lähtuda eelkõige

¹⁰ Restorative justice in youth offending teams. Information pack. Restorative Justice Council 2015

¹¹ Gellin, M. Case of Finland; policies to support mediation and mediation training. Fundamental Rights Conference 2012, Brussels 6-7 Dec 2012; Justice in austerity. Challenges and opportunities for access to justice

¹² Sherman, W. L., Strang, H. (2003). *Repairing the Harm: Victims and Restorative Justice*. Utah Law Review [online] www.researchgate.net; Mackie, A., Cattell, J., Reeder, N. and Webb, S. (2014). *Youth Restorative Intervention Evaluation, Final report*. Surrey Police and Surrey County Council's Youth Support Service

lapse/noore isikust ja tema vajadustest, vähem toime pandud teost ja selle raskusest. Selleks on esmalt vaja hinnata riske ning kaaluda mõjutusvahendi võimalikku mõju. Oluline on püüda vähendada neid riskifaktoreid, mis süüteo kordumist võivad põhjustada.

Kõrge riskiga on alaealised, kes:

- on sooritanud õigusrikkumisi varases eas (enne 14. eluaastat)
- on süütegusid sooritanud korduvalt (korduvad teod aasta jooksul või teod muutuvad raskemaks ja sagedasemaks)
- ei ole täitnud eelnevaid mõjutusvahendeid
- on agressiivne või impulsiivne
- kelle vaba aeg pole sisustatud
- käib läbi halba mõju avaldavate noortega
- ei ole vanematega heades suhetes
- kelle vanemate kasvatusstiil ei arvesta parimal viisil lapse huve (n. on liiga karm, ebajärjekindel või puudub järelevalve)
- on langenud vägivalda ohvriks
- kellel on koolis probleemid õppimise või suhetega
- tarvitab sõltuvusaineid.

On vaja kaaluda, kas süüteo toimepanemisega on seotud konkreetsed riskid ja kas nende vahel esineb põhjus-tagajärg-seos. Seejärel tuleb valida välja need riskid, mida saab mõjutada ning leida vastav sobiv mõjutusvahend ja -meetod selleni jõudmiseks.

Mittekaristuslik mõjutamise meetod valitakse vastavalt konkreetsele juhtumile. Suuline hoiatus tehakse alati sündmuskohal ning selle järel hinnatakse, kas on vajalik alaealine kutsuda lisaks ka juhtumiarutelule politseijaoskonda. Juhtumiarutelu koos vanematega valitakse juhul, kui politseinik peab vanemate kohalolu vajalikuks kas kas parema tulemuse saavutamise eesmärgil või lähivõrgustiku kaasamise eesmärgil.

Taastava õiguse praktikate (konflikti-, kahjuvahendus, taastav nõupidamine) rakendamisel hinnatakse iga juhtumi sobilikkust ennekõike **kahju heastamise** võimalikkuse vaatenurgast.

Taastava õiguse praktikate rakendamisel hinnatakse esmalt, kas:

- on selgelt tuvastatav kahjukannataja (füüsiline isik) või ohvri selgelt tuvastatav esindaja (juriidilise isiku esindaja)
- on selgelt määratletav kahju (materiaalne)
- on selge kahju ning on tõenäosus jõuda kokkuleppele selle hindamise osas (vigastused, rahu rikkumine, hirmutamine jne)
- on tõenäosus jõuda kokkuleppele kahju olemuses ja ulatuses
- on tõenäosus jõuda kahju heastamiseni
- kannatanu on huvitatud ja valmis osalema või vähemalt lepib kahju heastamisega
- taastava õiguse rakendamine on kahju kannatanule **ohutu** (füüsiliselt ja emotsionaalselt) ning talle **kasulik**
- kahjutekitaja on võimeline saama aru tekitatud kahjust ning valmis koostööks

Kõige olulisem on see, kas valitud praktika aitab kuidagi kannatanut paremini sündmuse tagajärgedega toime tulla ning taastada ja/või parandada juhtumieelset olukorda tema jaoks. Kui kõik kahjutekitaja parameetrid vastavad taastava õiguse praktika rakendamise tingimustele, ent selline reaktsioon oleks kannatanule kahjulik, siis ei saa taastava õiguse praktikat rakendada.

Kui ei ole tekitatud otsest kahju teisele isikule, siis tuleb valida meetod pigem mittekariistuslike sekkumiste hulgast.

Mõjutusvahendite ja –meetodite valiku täpsemad soovitused lähtuvalt teo raskusest ning riskidest on ära toodud Politsei- ja Piirivalveameti juhises ning käesoleva juhendmaterjali lisas.

3.

MITTEKARISTUSLIKUD MÕJUTAMISMEETODID

3.1 MÕJUS SUULINE HOIATUS SÜNDMUSKOHAL

MÕJUSA SUULISE HOIATUSE EESMÄRK

Suuline hoiatus tehakse üldjuhul sündmuskohal võimalikult kiiresti peale sündmuse toimumist politseiametniku poolt, kes on rikkumist märganud. **Suulise hoiatuse tegemisel tuleb kasutada sellist suhtlemisviisi, mis aitab lapsel koheselt mõista oma tegu, selle võimalikku mõju ning tagajärgi.**

Suulise hoiatuse tegemise eesmärk sündmuskohal on katkestada ebakohane või õigustrikkuv käitumine ja võimalusel teo läbi sündinud kahju koheselt heastada või olukord taastada.

Suulise hoiatuse tegemine keskendub lapse ebakohasele käitumisele ja väldib alandamist, hirmutamist ja moraliseerimist, kuna sellel on vastupidine mõju motivatsiooni ja enesejuhtimise käivitumisele.

MILLAL KASUTADA SUULIST HOIATUST

Suulise hoiatuse tegemist kasutatakse esmakordsete, kahjuta või vähetähtsate väärtegade puhul (n. 16- või 17-aastane tubakatarvitaja, lihtsamad liiklusrikkumised – punase tulega tänava ületamine, helkurita liiklemine või jalgrattavarustuse puudumine jmt.). Seda saab rakendada ka juhtudel, kui kahju on küll tekitatud, kuid koheselt heastatud (n. laps viskab prügi maha ja koristab ära, tagastab loata võetud asja). Samas on alati vajalik märgata lapse abivajadust ja selle ilmnemisel teavitada KOV-i lastekaitsetöötajat.

Kui teos ilmneb kuriteo tunnuseid, siis politseinikul suulise hoiatuse tegemist rakendada võimalik ei ole.

Suulist hoiatust rakendatakse kohapeal, kui lapse rikkumine on vahetult avastatud (politseireid, väljakutse) ning leitakse, et edasine põhjalikum sekkumine pole vajalik (madala riskiga kahjuta väärteod).

Politsei reageerib rikkumisele korrakaitsemeetmetega (n. küsitlemine, isikusamasuse tuvastamine, alkoholihoobe kontrollimine, vallasasja hoiulevõtmine) ning teavitab lapsevanemat või annab lapse vanemale üle. Rikkumise juhtum tuleb fikseerida haldusmenetluse toiminguna (n. küsitlemine) menetluse infosüsteemis (MIS).

Alkoholi- või narkojoobes alaealisega ei ole võimalik teha kehtivaid kokkuleppeid ning nad tuleb edasi suunata juhtumiarutelule. Samas võimaldab selgete kehtestavate mina-sõnumite ja tunnete peegeldamise kasutamine vähendada noore provokatiivset käitumist ja konflikti suurenemise ohtu. Kindlasti on soovitatav hoiatus teha ilma kõrvaltvaatajateta, et luua mõjusam õhkkond ja mitte ise esile kutsuda lapse-/noorepoolset vastupanu ägenemist ja ebaküpset võitlust.

MÕJUS SUULINE HOIATUS SÜNDMUSKOHAL: SKEEM

- 1** | **ALGATAMINE** >
  - Suulise hoiatuse teeb politseinik, kes tuvastab õigusrikkumise
- 2** | **ETTE-VALMISTAMINE:** >
  - Soovitav on teha hoiatus ilma kõrvaltvaatajateta, et luua mõjusam õhkkond ja mitte provotseerida lapse-/noorepoolset vastupanu
- 3** | **VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS:** >
  - Suuline hoiatus tehakse üldjuhul sündmuskohal võimalikult kiiresti peale sündmuse toimumist
  - Suulise hoiatuse tegemine keskendub lapse ebakohasele käitumisele ja väldib alandamist või hirmutamist
- 4** | **KES ON KAASATUD:** >
  - Suulise hoiatuse teeb politseinik, kaasatud on laps
- 5** | **PROTSESSI KIRJELDUS:** >
  - Suulise hoiatuse tegemine koosneb järgnevatest osadest:
    - kontakti loomine
    - lapse ebakohase käitumise hinnanguvaba kirjeldus
    - lapse tunde peegeldamine/emotsioonide „jahutamine“
    - vajadusel käitumise aluseks oleva motiivi teadvustamine
    - käitumisega seotud tagajärgede ja kahju väljatoomine, keelatusete viitamine
    - lühike kehtestav mina-sõnum
    - vastutuse võtmise võimaldamine, suuline kokkulepe
- 6** | **TULEMI KIRJELDUS:** >
  - Lapse poolt mõistetud ja kinnitatatud kokkulepe või kahju kohene heastamine (prügi koristamine, asja tagastamine, helkuri kinnitamine vmt.)
- 7** | **JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS:** >
  - Tavaliselt järeltegevusi ei järgne
  - Teatud juhtudel saadetakse teade lapsevanemale (n. jalgrattapostkaardid vmt.)
  - Kui selgub, et laps vajab mingit toetavat lisateenust (n. tubakanõustamine), siis soovitatakse seda ja jagatakse talle sellekohast infot
- 8** | **JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE** >
  - Lõpetamise otsustab vestluse läbiviija
  - Kui kohapeal tuvastatakse ilmne abivajadus, siis teavitab politseinik KOV-i lastekaitsetöötajat
- 9** | **TAGASI-SIDESTAMINE** >
  - Info toimunust saadetakse lapsevanemale

MÕJUS SUULINE HOIATUS SÜNDMUSKOHAL: SAMMUD

I

KÄITUMISE HINNANGUVABA KIRJELDUS:
Ma nägin/näen, et sa...
Ma kuulsin/kuulen, et sa...
Sa...(tegid)

II

LAPSE /NOORE TUNNETE MAANDAMINE:
Sa tunned...
Sa oled...
Sa...

III

KÄITUMISE TAGAJÄRGEDE SÕNASTAMINE:
Ma tahan sulle öelda, et ...

IV

KEHTESTAV LÜHISÕNUM:
Ma tahan, ..., sest ...
Minu ettepanek on praegu, et sa ...

V

KOKKULEPETE TEGEMINE

MÕJUS SUULINE HOIATUS SÜNDMUSKOHAL: LÄBIVIIMISE KÄIK

KONTAKTI LOOMINE

- Tutvusta ennast selgelt ja sõbralikult

1. SAMM: EBAKOHASE KÄITUMISE HINNANGUVABA KIRJELDUS

- Kasuta käitumise kirjeldamiseks lausealgusi:
  - „Ma nägin/näen, et sa...“
  - „Ma kuulsin, kuidas sa...“
  - „Sa...(tegid...)“
- N. „Ma nägin, et sul oli suits käes ja sa viskasid selle maha.“
- „Ma mõõtsin sinu mopeedi kiiruseks 50 km tunnis 30 km alas.“

2. SAMM: LAPSE TUNNETE PEEGELDAMINE

- Tunde peegeldamiseks kasuta lausealgusi: „Sa oled...(pettunud, pahane, üllatunud, ehmunud). Sa tunned...(piinlikkust). Sul on ...(häbi)“

KÄITUMISE ALUSEKS OLEVA MOTIIVI TEADVUSTAMINE (ei ole kergema rikkumise puhul hädavajalik)

- „Sul ei ole helkurit/kiivrit/rattatulesid olemas... Sul oli kiire ja sa valisid sellise koha tänava ületamiseks...“

3. SAMM: KÄITUMISEGA SEOTUD TAGAJÄRGEDE JA KAHJU VÄLJATOOMINE, KEELATUSELE VIITAMINE

- „Ma tahan sulle öelda, et... (...selline käitumine ei ole lubatud/... on ohtlik sulle endale/ ... võib tuua kaasa võimaluse, et autojuht ei märka sind ja te mõlemad satute õnnetusse/ ...avalikus kohas/sinu vanuses suitsetamine on Eesti Vabariigi seadusega keelatud)“

4. SAMM: LÜHIKE KEHTESTAV MINA-SÕNUM

- „Ma tahan, et... Mul on ettepanek, et sa... (...valad purgi tühjaks ja viid selle prügikasti, ...jälgid oma sõidukiirust ja ei ületa seda enam.)“

5. SAMM: VASTUTUSE VÕTMISE VÕIMALDAMINE, KOKKUVÕTE JA KOKKULEPETE TEGEMINE

- Tehakse kokkuvõtte räägitust ja kinnitatakse kokkulepe: „Ma tahan, et sa seda nüüd edaspidi meeles pead ja...“, „Kas sa saad kinnitada, et järgid edaspidi seda kokkulepet?“, „Mida sa ise teha saad, et järgmisel korral...“

VÄLDI vanemlikku suhtlustasandi kasutust ja suhtlustõkkeid

Mitte: „Kas sa ise ka aru saad, kui ohtlik see on!“ (küsitlemine). Selle asemel ütle kindlalt ja sõbralikult. „Mina politseinikuna seisan ohutuse eest ja tahan sulle teada anda, et sa panid oma teoga ohtu nii iseenda kui teised liiklejad.“

Mitte: „See on elementaarne, et ükski normaalne inimene nii ei tee!“ (moraliseerimine) või „Sa paned oma mobiili nüüd kohe ilusti taskusse ja korjad oma prügi üles!“ (kamandamine). Selle asemel ütle kindlalt ja sõbralikult: „Mina seisan heakorra eest ja tahan, et viid praegu selle krõpsupaki prügikasti ja ei viska ka järgnevatel kordadel enam tänavale maha.“

Mitte: „Mõtled, et oled nüüd kõva mees, kui siin kõigi ees suitsu teed!“ (sildistamine).
Selle asemel ütle kindlalt ja sõbralikult: „Ma tahan, et sa ei suitseta, sest see on sinu vanuses seadusega keelatud. Mu ettepanek on praegu, et sa selle suitsu üles tõstad ja viskad prügikasti.“

VÄLDI alandavaid silte ja hinnangulisi sõnu, kuna need:

- vähendavad tõenäosust, et sinu poolt antav info jõuab noore teadvusesse
- provotseerivad noort kasutama psühholoogilisi kaitseid (eitamine, õigustamine, põgenemine, rünnak jmt.)
- alandavad politseiametniku ja laiemalt kogu organisatsiooni mainet noorte inimeste silmis

MÖJUS SUULINE HOIATUS SÜNDMUSKOHAL: ENESEHINDAMISE LEHT

Peale hoiatuse tegemist hinda selle läbiviimist, tee märged igasse lahtrisse tegevuste kohta, mida tegid. Jäta tühjaks lahtrid tegevustega, mida sa seekord ei teinud. Peale lehe täitmist mõtle, kas ja kuidas järgmisel korral kavatsed vestluse läbiviimist täiustada.

Kontakti loomine

- Tutvustasin ennast selgelt ja sõbralikult
- Vältisin suhtlustõkete kasutamist (sarkasm, küsitlemine, ähvardamine jmt.)
- Eraldasin hoiatuse tegemiseks alaealise teistest kaaslastest ja vestlesin temaga omaette

Hoiatuse põhisisu

- Kirjeldasin alaealise ebakohast käitumist selgelt ja hinnanguvabalt
- Peegeldasin lapse/noore tundeid, maandasin pinget
- Aitasin teadvustada tema käitumise ajendeid, motiivi
- Tõin selgelt välja käitumisega seotud tagajärgede mõju, kahju või keelatus
- Esitasin lühikese kehtestava mina-sõnumi käitumise muutmise ettepanekuga

Vestluse kokkuvõte

- Kordasin kokkuleppe üle ja võimaldasin lapsel/noorel selle üle kinnitada
- Pöörasin tähelepanu abivajaduse tuvastamisele

Juhtumi lõpetamine või üleandmine

- Suunasin alaealise juhtumiarutelule

3.2 JUHTUMIARUTELU: MÕJUS VESTLUS NOOREGA

VESTLUSE EESMÄRK

Juhtumiarutelu noorega on kindla ülesehitusega mõjus vestlus, mille viib jaoskonnas läbi vastava väljaõppe saanud politseinik ja mis sisaldab õigusrikkuja tähelepanu suunamist tema käitumise mõjule ja võimalustele seda muuta. Mõjusat vestlust võib kasutada nii menetlusväliselt kui ka menetluse lõpetamiseks. Kui tegu on kahju tekitamisega, siis kannatanut teavitatakse sellest, et vestlus läbi viiakse ja tal on võimalus soovi korral saada infot selle tulemustest.

VESTLUSE EESMÄRGIKS ON:

- sekkuda rikkumisse ja anda lapsele teada tema käitumise ebakohasusest
- võimaldada lapsel luua seoseid oma teo, selle ajendite ja tagajärgede vahel
- näha ja näidata lapsele laiemat pilti olukorrast ja teisi vaatenurki peale tema omade, sealhulgas kahjukannataja omi
- julgustada last võtma vastutust oma käitumise eest ja mõistma korduva õigusrikkumise tagajärgi
- peamine fookus on lapse käitumise ja suhtumise muutmisel

MILLAL KASUTADA VESTLUST NOOREGA

Juhtumiarutelu on vahendiks, et reageerida soovimatule käitumisele ning suunata lapsi järelemõtlemise, empaatia tõusu, kahjude heastamise ja vastutuse võtmise teele. See on hea mõjutamise meetod kahjuta või vähese kahjuga väärtegude puhul ning siis, kui teo tagajärg on kahjulik eelkõige noorele endale (suitsetamine, alkoholi tarbimine jmt.). Seda saab kasutada ka kahjuga väärtegude puhul, siis lõpeb vestlus kokkuleppega kahjude heastamise osas.

Kindlasti tuleb eristada politseivestlust ja traditsioonilist politseiküsitlust.

JUHTUMIARUTELU – VESTLUS LAPSE/NOOREGA: SKEEM

1 | ALGATAMINE >

- Vestluse algatab politseinik, kes tuvastab õigusrikkumise või noorsoo- või piirkonnapolitseinik, kes on saanud info vestluse läbiviimise vajalikkusest
- Vestlus viiakse läbi spetsiaalselt selleks kokkulepitud ajal ja kohas noorsoopolitseiniku, piirkonnapolitseiniku või vääriteomenetleja poolt

2 | ETTE-VALMISTAMINE: >

- Oluline on enne vestluse läbiviimist saada täpne info toimunud õigusrikkumisest

3 | VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS: >

- Eraldatud ruum, kus ei ole kõrvalisi isikuid
- Piisav aeg: arvestada tuleb vähemalt 30 minutiga
- Hoiatusvestlus on privaatne ja konfidentsiaalne ning ei ole ülekuulamine
- Vestluse algul lepitakse kokku, et keskendutakse lahenduste leidmisele ja lõpetamine toimub siis, kui on saavutatud kokkulepe edasise suhtes

4 | KES ON KAASATUD: >

- Vestluse viib läbi politseinik, kohal on laps/noor

5 | PROTSESSI KIRJELDUS: >

- Tavaliselt 1 kohtumine, mis koosneb järgnevatest osadest:
  - sissejuhatus, kokkulepete tegemine vestluse käigu kohta
  - lapse käitumise hinnanguvaba kirjeldus ja tema versiooni kuulamine
  - lapse mõtete ja tunnete esiletoomine ja peegeldamine
  - ebakohase käitumise aluseks oleva vajaduse teadvustamine
  - käitumisega seotud tagajärgede, mõju ja kahju väljatoomine
  - vastutuse võtmise võimaldamine
  - kokkuvõtte ja kokkulepete fikseerimine

6 | TULEMI KIRJELDUS: >

- Jõutakse lapse poolt vastutust võtva kokkuvõtteni, mis sisaldab tema enda valitud lahendusi
- Kokkuvõtte fikseeritakse lühidalt ja kirjalikult

7 | JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS: >

- Vestluse käigus otsustatakse järeltegevuste vajadus ning vajadusel lepitakse kokku kuupäev ja kellaaeg

8 | JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE >

- Vestluse toimimine fikseeritakse kirjalikult. Üles märgitakse, kes olid kohal, isikuandmed, vestluse põhjus, peamised arutatud punktid ja kokkulepped (kes, millal, mida teeb ja mille eest vastutab)
- Lõpetamise otsustab vestluse läbiviija
- Kui politseivestluse käigus selgub, et laps vajab mingit toetavat lisateenust, siis võetakse ühendust teise teenuse esindajaga, kes jätkab dialoogi ja vastutab edasise toetamise eest
- Üleandmine on võimalik:
  - juhtumikorraldajale (KOV-i lastekaitsetöötaja), kui ilmneb, et tegu on abivajava lapse või väga keeruka juhtumiga

9 | TAGASI-SIDESTAMINE >

- Kui laps/noor saadetakse vestlusele kellegi teise poolt, siis teavitab vestluse juht teda vestluse toimumisest

JUHTUMIARUTELU – MÕJUS VESTLUS NOOREGA: SAMMUD

KOKKULEPPED:

- eesmärk
- aeg
- lahenduste otsimine
- ausus, avatus

LUGU:

Palun räägi, mis toimus!
Kirjelda, mis juhtus!
Mis siis edasi sai?

MÕTTED JA TUNDED:

Mida sa sellel ajal mõtlesid?
Mida sa tundsid?
Mida sa pärast seda oled mõelnud?
Mida sa oled tundnud?

VAJADUSED:

Mis pani sind seda tegema? Mida see sulle andis, kui...?
Millest sa ilma jääksid, kui sa ei...?
Kuidas sa seda teisiti võiksid saada?

MÕJU JA KAHJU:

Keda sinu tegu mõjutas?
Kuidas see teda/sind ennast mõjutas või kahju tegi?

VASTUTUS:

Mida sa saad nüüd teha, et toimunut heastada?
Mida sa edaspidi teisiti teed?
Millised on sinu järgmised sammud?
Millal/kuidas sa seda teed?
Kokkulepete kirjapanek

JUHTUMIARUTELU–VESTLUS LAPSE/NOOREGA: LÄBIVIIMISE KÄIK

ETTEVALMISTUS

- Täpsusta lapse käitumine/õigusrikkumine ja valmista ette hinnanguvaba käitumise kirjeldus
- Leia sobiv ruum ja valmista see ette. See peaks olema hubane eraldatud ruum, kus ei ole kõrvalisi isikuid
- Valmista ennast ette aktsepteerivaks suhteks ja taga enda ümberlülitumine eelnevatest tegevustest (lõpeta eelnevad tegevused piisavalt vara, lülita telefon välja jne.)

KONTAKTI LOOMINE, KOKKULEPPED

- Tutvusta ennast selgelt ja sõbralikult, juhi laps /noor istekohale. Jälgi ruumi paigutust, et ei tekiks mittevajalikke vastandusi ja füüsilisi barjääre
- Küsi: „Kuidas oli siia tulla?“. Peegelda lapse tunnet. Tunde peegeldamiseks kasuta lausealgusi: „Sa oled...(pettunud, pahane, üllatunud). Sa tunned...(piinlikkust), Sul on ...(häbi)“
- Tutvusta teemat ja enda rolli, tee kokkulepped: vestluse eesmärk, aeg, oma ootused, n. „Ma soovin sinuga ausalt ja avatult rääkida sellest, mis juhtus eelmisel nädalavahetusel Tammsaare pargis. Minu eesmärk ei ole otsida süüdlast, vaid kuulata sind ja sinuga koos leida praegusele olukorrale parimaid lahendusi.“

EBAKOHASE KÄITUMISE HINNANGUVABA KIRJELDUS

- Teadvusta endale pealetulevaid võimalikke suhtlustõkkeid (moraliseerimine, õpetamine, sildistamine, veenmine, kamandamine jmt.) ja hoia neid teadlikult tagasi
- Kasuta selget hinnanguvaba käitumise kirjeldamist: „Ma lugesin protokollist, et sind on eile, 24. jaanuaril kell 20.10 kinni peetud kaubamaja juures ja sinu käes oli hõõguv suits. Patrull on sind suuliselt eelnevalt hoiatanud kahel korral.“

1. SAMM: LUGU

- Küsi: „Ole hea, räägi, mis toimus/juhtus!“, „Jutusta, mis toimus!“, vaikimise korral „Palun räägi, kuidas see asi alguse sai?“
- „Mis siis edasi sai?“ (kuni lugu on räägitud)
- Teadvusta võimalikke suhtlustõkkeid ja hoia neid tagasi. Kasuta aktiivset kuulamist, vajadusel hinnanguvaba käitumise kirjeldamist

2. SAMM: MÕTTED ja TUNDED

- „Mida sa sellel ajal mõtlesid? Mida sa siis tundsid?“
- „Mida sa pärast seda oled mõelnud? Mida sa pärast oled tundnud?“
- Peegelda lapse tundeid vastavalt passiivsele või agressiivsele reaktsioonile:
  - „Sa tundsid...(igavust). Sa olid...(solvunud)“
  - „Sa oled...(pettunud). See tundub sulle... (ebaõiglane). Sa tunned...(abitust).“
  - „Sul on...(häbi, piinlik)“

3. SAMM: VAJADUSED

- Kaasa last tema vajaduse teadvustamisele: „Mida sulle annab/andis ... (akna sisseviskamine)? Millest sa ilma jääd, kui sa ei...(suitseta koos sõpradega)? Mida sa tegelikult tahtsid sellega saada? Mida sa praegu vajad? Millised võimalusi veel oleks seda saada?“

- Tee kokkuvõtte ning aita vajadus ja tema ebakohase käitumise positiivne kavatsus teadvustada: „Ma saan aru, et ... annab sulle ...“. Võite siinkohal arutada, kuidas ta seda vajadust saaks õiguskuulekal viisil rahuldada.

4. SAMM: MÕJU JA KAHJU

- Kaasa last kahjude väljatoomisesse: „Mis kahju ... võiks sulle tuua? Millist kasu sa võiksid saada, kui sa ei ...?“, „Keda veel sinu tegu mõjutas? Kuidas?“
- Too selgelt ja lühidalt välja kahju ning vajadusel ka enda roll ja soov
- Vajadusel „jahuta“ lapse tundeid:
  - Sulle ei meeldi, et ma seda räägin
  - Sinu arvates on see ebaõiglane
  - Sa arvad, et see asi nii hull pole
  - Sa ei teadnud, et see mingit kahju kaasa toob
- Vajadusel anna siin infot teo keelatus ja kahjulikkuse kohta („Ma tahan Sulle öelda, et ...“), aga alles peale seda, kui noor ise on mõju ja kahju välja toonud

5. SAMM: VASTUTUS

- Ideede genereerimine: „Millised ideed sinul on, kuidas sa saad edaspidi ise oma ... paremini kontrollida? Kuidas veel? Mida veel saad teha? Mida veel?“
- Selge kahju tekitamise korral: „Mida sina saad nüüd teha, et kahju heastada? Mida kõike võiks veel proovida?“
- Hindamine ja valimine: „Milline neist ideedest tundub sulle rakendatav? Mida sa nüüd teed? Kuidas sa kindlustad, et sa seda tegema hakkad?“

KOKKUVÕTE JA KOKKULEPPE FIKSEERIMINE

- „Kokkuvõtteks saab siis öelda, et sa otsustad...“
- Fikseeri kokkulepe lühidalt ja kirjalikult
- Lepi kokku tähtaeg ja viis kokkuleppe toimivuse ülevaatamiseks
- Lõpeta heade soovidega, täna ja tunnusta koostöö eest

VÄLDI küsimust „MIKS sa seda tegid? Mille pärast sa pidid nii käituma!“

Nendele küsimustele pole selget vastust ning isegi, kui laps suudab sõnastada käitumist käivitanud ajendi, ei aita selle teadmine teda edasi oma tulevase käitumise reguleerimisel.

VÄLDI kõiki suhtlustõkkeid (n. küsitlemine, kohtumõistmine, kritiseerimine, sildistamine, diagnoosimine, lahenduste pakkumine, kamandamine, ähvardamine, hoiatamine, moraliseerimine, veenmine, nõuandmine, teise tunnete ignoreerimine, jutu kõrvalejuhtimine, loogiline argumenteerimine, rahustamine, sarkastilised märkused), kuna need on kõrge riskiastmega reaktsioonid, mille mõju suhetele ja mõjutamisele on negatiivne. Neid saab asendada selge suhtlemise ja aktiivse kuulamise oskustega.

VÄLDI ise oma lahenduste väljapakkumist, kuna see ei aita noorel võtta vastutust oma käitumise muutmise eest. Lahendusi peaks välja ütleva eelkõige noor ja neid on vaja koguda vähemalt 3 või rohkem, et tal oleks, mille vahel valida.

JUHTUMIARUTELU LAPSE/NOOREGA: ENESEHINDAMISE LEHT

Peale läbiviidud vestlust tee märge igasse lahtrisse tegevuste kohta, mida tegid. Jäta tühjaks lahtrid tegevustega, mida sa seekord ei teinud. Peale lehe täitmist mõtle, kas ja kuidas järgmisel korral kavatsed vestluse läbiviimist täiustada.

Vestluse ettevalmistamine

- Saatsin kirjaliku kutse, kus oli ära toodud vestluse põhjus, toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaeg
- Leidsin ja valmistasin ette sobiva ruumi
- Valmistasin end ette aktsepteerivaks suhteks ja lülitusin ümber eelnevatest tegevustest

Kontakti loomine, häälestumine, kokkulepete tegemine protsessi kohta

- Tutvustasin ennast ja oma rolli
- Võimaldasin lapsel/noorel kohe alguses väljendada oma tundeid ja peegeldasin neid
- Sõnastasin vestluse fookuse
- Sõnastasin vestluse eesmärgi ja eeldatava tulemuse
- Leppisime kokku konfidentsiaalsuse piirides
- Sõnastasin põhimõtte hoiduda süüdlase otsimisest ja keskenduda lahenduse leidmisele

Vestluse põhisisu

- Andsin sõna lapsele omapoolse loo rääkimiseks
- Küsisin olukorraga seotud mõtteid ja tundeid
- Kasutasin aktiivset kuulamist/tunnete peegeldamist ja rääkimisele julgustamist
- Aitasin sõnastada teo aluseks oleva vajaduse ja lapse ebakohase käitumise võimaliku eesmärgi
- Küsisin võimaliku mõju ja/või kahju kohta
- Suunasin genereerima paljusid kõikvõimalikke lahendusi
- Suunasin lapse/noore ise otsustades välja valima sobivaimat lahendust

Vestluse kokkuvõte

- Sõnastasin esialgse kokkuleppe suuliselt
- Fikseerisin kokkuleppe või tegevusplaani kirjalikult
- Leppisin kokku tähtaja lahenduse toimivuse ülevaatamiseks
- Tänasin ja tunnustasin last/noort

Järeltegevused

- Korraldasin vastavalt vajadusele järelkohtumised ja lisavestlused

Juhtumi lõpetamine või üleandmine

- Fikseerisin juhtumi lõpetamise kirjalikult või korraldasin selle üleandmise

3.3 JUHTUMIARUTELU: VESTLUS LAPSE JA TEMA VANEMATEGA

VESTLUSE EESMÄRK

Juhtumiarutelu koos lapse/noore ja tema vanematega viib jaoskonnas läbi vastava väljaõppe saanud politseinik. See on kindla ülesehitusega vestlus ja vestluse läbiviija kasutab siin täiskasvanulikke suhtlustasandit, et tagada avatud õhkkond ja suurendada teise osapoolle (lapse ja tema vanemate) vastutustunnet ja koostöövalmidust.

Juhtumiarutelu koos vanematega peaks alati olema jõustav vestlus – eelkõige positiivset muutust soodustav dialoog, mis keskendub lapse ja/või tema vanema vastutustunde suurendamisele¹³.

Selle eesmärgiks on:

- peatada lapse/noore ebakohane käitumine
- suurendada tema normidele vastava käitumise tõenäosust tulevikus
- kaasata selle saavutamisse tema lähivõrgustik.

Kuna politseivestlus võib olla pöördepunktiks lapse ja/või tema vanema elus, siis on oluline vestlust läbi viia järgides kindlat struktuuri, kasutades selge suhtlemise oskusi ja aktiivset kuulamist kui dialoogi juhtimise viisi.

Vestluse käigus saab välja selgitada ka lapse abivajaduse ja hiljem selle järgi tegutseda.

Politseiniku kui vestluse juhi roll on eelkõige tagada dialoog, aus ja avameelne suhtlemine ning vältida küsitlemist, hirmutamist või vastasseisu tekitamist. See aitab lapsel ja tema vanematel aru saada lapse ebakohase käitumise võimaliku jätkumise tagajärgedest, samuti annab läbiviijale vajalikku informatsiooni edasise tegevuse osas.

Politseiametnik juhib vestlust, olles eelnevalt saatnud vestluse osapooltele kirjaliku kutse (kutse peaks kohale jõudma soovitatavalt hiljemalt nädal enne vestluse toimumist). Politseinik vastutab osapoolte turvalisuse eest vestlusel, juhib vestlust kindla kava järgi ning teeb sellest kirjaliku kokkuvõtte.

MILLAL KASUTADA VESTLUST KOOS VANEMATEGA

Juhtumiarutelu koos lapsevanematega tasub kasutada siis, kui politseiametnik peab vanemlikku sekkumist ja nendepoolset mõju oluliseks õigustrikkuva käitumise lõpetamisel või on vanemate kaasamine kohustuslik. Samuti siis, kui on vaja nende kaasabi ja ideid lapse edasise tuleviku suunamisel, teavet koduse olukorra ja lähivõrgustiku võimaluste kohta või soovib politseinik suurendada vanemate motivatsiooni ja vastutustunnet lapsega tegelemisel.

VESTLUST ETTE VALMISTADES:

- kogu andmeid
- korda üle struktuur
- mõtle läbi vestluse fookus
- valmista ette mugavad ja turvalised tingimused
- puhasta oma „peegel“, et olla võimalikult hinnanguvaba ja avatud.

¹³ Juhend politseivestluste läbiviimiseks. VEILEDER for politiets bekymringssamtale. Dialog for ansvar og positiv endring. Politidirektoratet 2011. Tõlge eesti keelde

Vanema(te)ga koos toimuva vestluse läbiviimisel on soovitatav vestlus jagada mitmesse ossa:

- 1. osa kõik koos
- 2. osa ainult lapsega,
- 3. osa ainult vanematega
- 4. osa jälle koos.

On asju, mida laps ei saa vanemate juuresolekul rääkida ja vastupidi. Lisaks käivituvad nende vahel omavahelised rollilised vastasmõjud, mida vestluse juhil võib olla raske ohjata.

JUHTUMIARUTELU – VESTLUS LAPSE JA TEMA VANEMATEGA: SKEEM

1 | ALGATAMINE >

- Vestluse algatab kas patrullpolitseinik, kes on noore väärteo registreerinud või noorsoo- või piirkonnapolitseinik, kes on saanud info vestluse vajalikkusest
- Vestlus viiakse läbi spetsiaalselt selleks kokkulepitud ajal ja kohas noorsoopolitseiniku, piirkonnapolitseiniku või väärteomenetleja poolt

2 | ETTE-VALMISTAMINE: >

- Soovitatav on saata/anda kirjalik kutse, kus on ära toodud vestluse põhjus, toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaeg

3 | VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS: >

- Hubane eraldatud ruum, kus ei ole kõrvalisi isikuid ja kindlasti ka eesruum, et võimalusel saab keegi osalejatest oodata turvaliselt väljaspool ruumi
- Piisav aeg: arvestada tuleb vähemalt 60-90 minutiga
- Vestlus on privaatne ja konfidentsiaalne
- Vestluse algul lepitakse kokku, et keskendutakse lahenduste leidmisele ja lõpetamine toimub siis, kui osapooled on saavutanud kokkuleppe edasise suhtes

4 | KES ON KAASATUD: >

- Vestluse viib läbi väljaõppe läbinud politseiametnik, kohal on laps ja tema vanemad
- Mõnel juhul võib kaasatud olla lastekaitsetöötaja

5 | PROTSESSI KIRJELDUS: >

- Tavaliselt 1 kohtumine, mis koosneb järgnevatest osadest:
  - vestluse sissejuhatus ja 1. osa koos lapse ja tema vanematega: osapoolte vaade toimunule
  - vestluse 2. osa ainult lapsega (tema mõtted ja tunded, vajadused, mõju ja kahju, vastutus)
  - vestluse 3. osa ainult vanematega (vanemate vaatenurk, ebakohast käitumist säilitavad tegurid ja vanemate võimalused käitumist mõjutada)
  - vestluse 4. osa: ühine arutelu, kokkulepete ülekordamine ja kirjapanek, kokkuvõtte kõigiga koos

6 | TULEMI KIRJELDUS:

- Saavutatakse kokkulepe, kus igaüks võtab endale kohustuse täita pärast vestlust vähemalt ühe ülesande. Lahendused peavad olema vastuvõetavad ja arusaadavad nii lapsele kui tema vanematele
- Lepitakse kokku tähtaeg, millal kokkuleppe kehtivus koos vestluse läbiviijaga üle vaadatakse (olenevalt ülesandest saab selleks kasutada ka telefoni või meili)
- Vestluse põhipunktid pannakse kirja kokkuleppe blanketile

7 | JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS:

- Vestluse käigus otsustatakse järelvestluse vajadus ning vajadusel lepitakse kokku selle kuupäev ja kellaeg. Soovitav on korraldada vähemalt 1 järelkontakt
- Järelvestlustel keskendutakse sellele, kuidas lapsel on pärast algset vestlust läinud. See võimaldab kontrollida, kas politseipoolne edasine jälgimine on vajalik ning kas lapsest ja tema vanematest tuleb teatada ka teistele asutustele

8 | JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE

- Kirjalikus kokkuvõttes märgitakse, kes olid kohal, kohalolijate isikuandmed, vestluse põhjus, peamised arutatud punktid ja kokkulepped (kes, millal, mida teeb ja mille eest vastutab)
- Juhtumi lõpetamise otsustab vestluse läbiviija
- Kui juhtumiarutelu käigus selgub, et laps vajab mingit toetavat lisateenust (n. politsei enda poolt pakutavas programmis osalemist), siis võetakse ühendust selle teenuse esindajatega, kes jätkavad dialoogi ja vastutavad edasise toe eest
- Üleandmine on võimalik:
  - juhtumikorraldajale (KOV-i lastekaitsetöötaja), kui ilmneb, et tegu on abivajava lapse või väga keerulise juhtumiga

9 | TAGASI-SIDESTAMINE

- Kui laps/noor saadetakse vestlusele kellegi teise poolt, siis teavitab vestluse juht teda vestluse toimumisest

JUHTUMIARUTELU - VESTLUS LAPSE JA TEMA VANEMATEGA: SAMMUD

KOKKULEPPED:

- eesmärk
- läbiviija roll, sõnaandmine
- süüdistamisest hoidumine, lahenduste otsimine
- aeg, vestluse käik
- konfidentsiaalsus

KÕIK KOOS:

Palun räägi, mis toimus? Mis veel?
Mida teie sellest loost teate?

AINULT LAPS: MÕTTED JA TUNDED:

Mida sa siis mõtlesid? Mida sa tundsid?
Mida sa pärast seda oled mõelnud/tundnud?

AINULT LAPS: VAJADUSED

Mida sulle annab/andis ...?
Millest sa ilma jääd, kui sa ei...?
Mida sa tegelikult tahtsid sellega saada?
Kuidas sa seda teisiti võiksid saada?

AINULT LAPS: MÕJU JA KAHJU

Mis kahju ... võiks sulle tuua?
Millist kasu sa võiksid saada, kui sa ei ...?“,
Keda veel sinu tegu mõjutas? Kuidas?

AINULT LAPS: VASTUTUS

Mida sinu arvates võiks nüüd teha,
et seda olukorda parandada?
Mida kõike saaks teha, et olukorda heastada?
Mida veel?

VI**AINULT VANEMAD: ARUTELU
OLUKORRA ÜLE**

Mida teie arvate ...

Mida te tunnete?

Mis on need tingimused, mille pärast...

VII**AINULT VANEMAD: KOOSTÖÖ
KAVANDAMINE**

Mida te olete juba teinud?

Mida te saate veel teha?

Millal te alustate ...?

VIII**KÕIK KOOS: KOKKULEPPED**

Millised lahendused me siit valime?

Kes, millal, mida teeb?

Kokkulepete kirjapanek

JUHTUMIARUTELU - VESTLUS LAPSE JA TEMA VANEMA(TE)GA: LÄBIVIIMISE KÄIK

VESTLUSE ETTEVALMISTAMINE

- Saada kirjalik kutse, kus on ära toodud vestluse põhjus, toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaaeg. Kui võimalik, peab kohustuslikule vestlusele kutsutud isikut vestlusest vähemalt nädal ette teavitama
- Leia sobiv ruum ja valmista see ette. See peaks olema hubane eraldatud ruum, kus ei ole kõrvalisi isikuid ja eesruum, et vestluse osapooltel oleks võimalus mugavalt ja privaatsetl oodata väljas
- Valmista ennast ette aktsepteerivaks suhteks ja taga ümberlülitumine eelnevatest tegevustest (lõpeta eelnevad tegevused piisavalt vara, lülita telefon välja jne.)

I OSA: VESTLUSE SISSEJUHATUS KOOS LAPSE JA TEMA VANEMA(TE)GA

- Loo kontakt (ka siis, kui oled nende inimestega juba varem kohtunud):
  - lugupidamist väljendavad tervitussõnad („Tere! Mina olen noorsoopolitseinik Katrin Tamm“),
  - poolehoiu väljendamine kõigi osapoolte suhtes (naeratus, silmside)
  - rahulik kindlakäeline kohtadele juhtimine (n. „Mul on hea meel, et te saite täna tulla. Palun võtke siia istet“)

Siin on oluline jälgida oma kehakeelt ja hääletooni (ärevusega võib hääel minna liiga kõrgeks ja kehakeel närviliseks).

Kindlasti tasub läbi mõelda, kuhu keegi istub, et ei tekiks võimupositsioone (üks istub laua otsas ja teised külgedel) või vastandumist (üle laua või otse vastakuti istumist). Parim vestlusnurk on 90 kraadi, aseta endast selles suunas inimene, kellega on vaja kõige paremat kontakti saada.

- Kohtumise eesmärkide arusaadav selgitamine
  - vestluse fookuse väljatoomine („Täna me oleme siia tulnud selleks, et...“)
  - vestluse eesmärgi sõnastamine („Meie kohtumine peaks lõppema kokkuleppega selles osas...“)
  - vajadusel lühike selgitus, mille poolest see erineb ülekuulamisest (n. „Soovin siin kuulata kõigi siinviibijate arvamust ja loodan, et kõik panustavad selle heaks, et ...“)
- Kokkulepete tegemine selges mina-keeles:
  - rollid („Mina juhin täna vestlust ja annan igaühele sõna. Ma soovin, et me räägime ühekaupa ja kui see ei peaks nii olema, siis ma sekkun.“)
  - konfidentsiaalsus: isiklikku infot, mida jagatakse ja seda, mida räägitakse või kuidas seda tehakse, keegi väljapoole kohtumist ei vii, välja arvatud sõlmitud kokkulepped, mis on avalikud
  - lahenduskesksus (me ei süüdistata, keskendume lahendusele, lõpetame siis, kui oleme mingile kokkuleppele jõudnud)
- **LUGU:** Teema avamine, lapse (ja vanemate) vaatenurkade kuulamine
  - Toimunu kirjeldamine („Palun räägi, mis toimus!“ „Palun kirjeldage nüüd juhtunut oma sõnadega!“), vajadusel ise toimunu kirjeldamine hinnanguvabas sõnastuses

- Sõnaandmine kõigile kohalolevatele osapooltele ja aktiivne kuulamine (nii jutu sisu kui tunnete peegeldamine ja kokkuvõttev peegeldamine).
- 1 osapoolle väljasaatmine („Nüüd ma soovin rääkida eraldi lapsega ja palun teil istet võtta siia eesruumi.“)

II OSA: AINULT LAPS – MILLINE ON TEMA KOGEMUS?

- **MÕTTED JA TUNDED:** Lapse kogemuse esiletoomine ja täpsustamine (küsimuste „Mida sa siis mõtlesid? Mida sa tundsid?“ ja „Mida sa pärast seda oled mõelnud/tundnud? Mida sa tunned praegu?“ vaheldumisi esitamine ja aktiivne kuulamine – peegeldamine ja kokkuvõtmine)

Selles etapis on vaja lisaks aktiivsele kuulamisele kasutada kõiki dialoogi juhtimise oskusi, mida politseinik valdab (pausi pidamine, tähelepanelik kehakeel, sõbralikud julgustused: „Mhmmh“, „Jajah“, „Aaa...“ jne., nn. ukseavajad: „Räägi veel...“, „Mis siis edasi sai?“, „Mida veel?“)

- **VAJADUSED:** Lapse kaasamine tema vajaduse teadvustamisele („Mida sulle annab/andis ...? Millest sa ilma jääd, kui sa ei...? Mida sa tegelikult tahtsid sellega saada? Mida sa praegu vajad?“)

Tee kokkuvõtte ning aita vajadus ja ebakohase käitumise positiivne kavatsus teadvustada („Ma saan aru, et ... annab/andis sulle ...“)

- **KAHJU JA MÕJU:** Seose loomine tehtud teo ja tekitatud kahjude vahele
  - Kaasa last kahjude väljatoomisesse („Mis kahju ... võiks sulle tuua? Millist kasu sa võiksid saada, kui sa ei ...?“, „Keda veel sinu tegu mõjutas? Kuidas?“)
  - Too selgelt ja lühidalt välja kahju ning vajadusel ka endapoolne lisainfo

Siin on oluline vältida küsitlemist ja ähvardavat või hoiatavat hääletooni.

- **VASTUTUS:** Juhtunu heastamise võimaluste arutamine, lahenduste kavandamine
  - Lahenduste otsimine („Mida sinu arvates võiks nüüd teha, et seda olukorda parandada?“ „Mida sina pakud, kuidas siit saaks nüüd edasi liikuda?“)

Aita genereerida võimalikult palju ideid ja valida kõige enam vajadusi rahuldav lahendus või tegevusplaan („Mida kõike võiks teha?“ „Milliseid kõikvõimalikke lahendusi oleks veel?“, „Mida/kuidas veel...?“)

Kindlasti peab laps/noor ise välja pakkuma võimalusi olukorra muutmiseks, politseinikul tuleb siinkohal teadlikult tagasi hoida oma nõuandeid ja soovitusi ning oma ideede väljapakkumiseks tuleb küsida lapse käest luba („Mul on ka mõned mõtted. Kas sa tahad neid kuulda?“)

- Valige välja lahendused, sõnasta need kokkuvõtvalt ja uuri võimalusi selle teostamiseks („Ma saan siis aru, et ...“, „Kuidas me teeme...?“ „Millise võimaluse me välja valime/sa valid?“, „Millal sa saad sellega alustada/seda teha?“)
- Vajadusel kehtesta ennast selgelt väljendudes („Ma soovin, et ...“, „Ma tahan, et...“)
- Tunnusta koostööd lapse/noorega („Mul on hea meel, et sa...“, „Mulle meeldis, kuidas sa...“, „Ma olen väga rahul, et sa...“)
- Lapse väljasaatmine („Ja nüüd ma soovin eraldi rääkida sinu vanematega. Palun võta istet siia ja lõpetuseks ma kutsun ka sind sisse tagasi.“)

III OSA: AINULT LAPSEVANEMAD

- Arutelu probleemi/olukorra üle („Mida teie arvate sellest olukorrast, mis on tekkinud/lapse käitumisest, millest me täna räägime?“, „Mis on need tingimused, mille pärast see ilmneb? Millised on võimalikud ajendid/põhjused?“)

Oluline on vältida minekut liiga sügavale (minevikku, diagnoosimisse, muudesse probleemidesse). Pigem on vaja aru saada, millised on olevikus lapse käitumist/probleemi säilitavad faktorid, sest neid saab mõjutada.

Siin on tähtis säilitada koostöövalmidus ja kasutada kõiki selge suhtlemise ja aktiivse kuulamise oskusi, et vanemad ei tunneks end rünnatuna või ohustatuna, kuna ainult niimoodi suureneb nende koostöövalmidus. Vanemad võivad minna kaitsesse, sellest üle aitab neid politseiniku poolt kasutatav oskuslik tunnete peegeldamine pinge maandamiseks.

Vanemate erinevate väärtuste ilmnemisel tasub neid kuulata avatult ja huviga ning teadlikult lükata enda sees esilekerkiv hinnangulisus edasi.

- Koostöö kavandamine vanematega:
  - Küsi vanematelt: „Mida te olete juba teinud, et ...“, „Missugused võiksid olla veel edasiviivad/olukorda muutvad/probleemi vähendavad lahendused?“, „Mida veel?“ ja aita välja valida kõige enam vajadusi rahuldav lahendus. Kui sa oled eelnevalt aru saanud mõnest lapse rahuldamata vajadusest, mis õigusrikkumiseni viis, siis on see kohaks, kus selle üle vanematega delikaatselt arutleda („Ma saan aru, et Kevin ei tunne ennast peale väikevenna sündimist kodus hästi ja seetõttu on ta peamiselt sõpradega väljas. Milliseid võimalusi te näete selleks, et leida aega talle eraldi tähelepanu pöörata/temaga kahekesi koos aega veeta?“)
  - Täpsusta vanemate vastutus („Mida teie saate nüüd teha, et ...“, „Kuidas te seda kindlustate, et...“)
  - Sõnasta kokkuvõtvalt kokkulepitu ja täpsusta tegevuskava („Ma saan siis aru, et ...“, „Kuidas me teeme...?“, „Millise võimaluse te välja valite?“, „Millal te saate sellega alustada/seda teha?“)
  - Vajadusel kehtesta ennast selgelt väljendudes („Ma soovin/tahan, et ...“)
- Tunnusta koostööd vanematega („Mul on hea meel, et te...“, „Ma olen väga rahul, et te...“)
- Kutsu laps jälle sisse

IV OSA: LÕPETAMINE – LAPS JA VANEMAD KOOS

- Tee kokkuvõtte lapse ja vanematega kokkulepitust.
- Fikseerige tulemused kirjalikult
  - Pane kirja kokkulepped, kus igaüks võtab endale kohustuse täita pärast vestlust vähemalt ühe ülesande, mis on realistlik.
  - Leppige kokku tähtaeg, millal kokkuleppe täitmine koos vestluse läbiviijaga üle vaadatakse. Siin võib ka kokku leppida, et n. lapsevanem helistab ja annab teada või saadab meili, kuidas on läinud või tuleb politseijaoskonda kohale. Vastutus peab siin jääma lapsele ja vanematele.

Jälgi, et kohtumine lõpeb sellisel viisil, et kõik osalejad on teadlikud sellest, mis edasi saab ja mõistavad, et nad vastutavad järgmise sammu eest.

- Täna osalejaid tulemast ja pühendumast ja saada nad välja. Kasuta tunnustavat mina-teadet („Mul on hea meel, et...“, „Ma tänan...“, „Minu jaoks oli oluline...“).

MIDA TÄHELE PANNA KÕIKIDE VESTLUSTE PUHUL

■ TEGUTSE SELLE EESMÄRGI NIMEL, ET VESTLUS TOIMUKS VÕRDESEL TASANDIL

Vestlus toimub võrdsete osapoolte vahel ja pole vahet, KES istub Sinu vastas ja kõrval. Sinu eemärgiks pole anda nõu või survestada oma lahendusega, isegi õigusrikkumise puhul. Eelkõige pane tähele, et sa ei muutuks liiga vanemlikuks, ei kritiseerivaks ega poputavaks. Jää teadlikult täiskasvanuliku suhtlustasandi juurde, ükskõik, kui palju ka ei tuleks teistelt osapooltest katseid sind sealt ära tuua (n. eitades, õigustades, abitust demonstreerides jpm.).

■ RÄÄGI LIHTSATE SÕNADEGA

Välgi võõrsõnade ja erialaste terminite kasutamist, need pole arusaadavad lapsele ja ka paljudele täiskasvanutele pingelises olukorras (n. mitte *intsident*, vaid *vahejuhtum*, mitte *situatsioon*, vaid *olukord*). Kasuta lühikesi lauseid, kuna pingelises olukorras väheneb inimeste võime infot vastu võtta.

- **SAAVUTA „RÄÄGI-LÄHEMALT“- HOIAK** ehk „*ma tahan tõesti kuulda, milline on sinu vaatenurk*“ ja siis tõepoolest ka KUULA, mida öeldakse, isegi siis, kui ei pea kuulnud õigeks.

■ KUULA

Paljudel juhtudel me teame, mida noored tegema peaksid, et nende elu paremaks muutuks. Kuid sinu eesmärk on saada laps/noor kaasa mõtlema, seostama ja rääkima, mitte ise jutustada.

■ SÕNASTA ÜMBER NII TUNDEID KUI JUTU SISU

Ümbersõnastamiseks kasuta lausealgusi: „*Sinu arvates...*“, „*Sa ütled siis, et...*“, „*Sa arvad, et ...*“ ja tee seda neutraalselt, pidades ka pausid välja. Tunde peegeldamiseks kasuta lausealgusi „*Sa tunnend...* (nõrdimust)“, „*Sa oled...(meeleheitel)*“, „*Sa...(kardad)*“.

■ NÄITA, ET SA KUULAD

Keskenda tähelepanu rääkijale, kasuta osavõtlikku, avatud poosiga kehakeelt, noogutusi, sõbralikke „mõminaid“ jmt.

■ KASUTA AVATUD KÜSIMUSI

On suletud küsimusi („*Kas sa ...?, Miks sa...?*“), mis käivitavad ühe ainuõige vastuse otsingu või lühida jah-ei-vastuse. Juhtumiaruteludel on tähtis, et rääkija räägib endale asju selgemaks ja õpib nägema seoseid. Küsi:

- KUIDAS: „*Kuidas sa ennast sel hetkel tundsid?*“, „*Kuidas te seda täpsemalt mõtlesite?*“, „*Kuidas see sulle mõjus?*“
- MIDA/MIS: „*Mida see olukord sinu jaoks tähendas?*“, „*Mis siin teie põhiline mure on?*“, „*Mis siis toimus?*“, „*Mida sa teeksid, kui ...?*“, „*Mida sa saad teha, et ...?*“
- MILLINE/MILLISEID: „*Milliseid takistusi/lahendusi te näete?*“, „*Millist varianti sa eelistad?*“
- MIL MÄÄRAL/KUI TIHTI: „*Mil määral see sind häiris/takistas?*“, „*Kui tihti sa oma elus seda tähele paned?*“
- KUS: „*Kus seda veel võib ette tulla?*“, „*Kus on siin peamised takistused?*“
- KELLE: „*Kelle huvides on parem ...*“

- **MÄRKA OMAENDA EMOTSIOONE**, mis sul vestluse käigus tekivad. Võib-olla tunned pettumust, haavumist, tüdimust, meelitatust jne. Jälgi, et need tunded ei hakkaks häirima sinu kontakti ja poolehoidu.

MIDA MITTE TEHA VESTLUSEL

- » Ära unusta kindlate lepete tegemist vestluse algul (ka siis, kui laps ja tema vanemad tunduvad olema koostöövalmid ja sümpaatsed). Kui need pole tehtud, ei ole pärast millelegi toetuda ja vestlus võib „käest ära minna“.
- » **Välgi suhtlustõkkeid:**
  - ära kasuta kunagi sildistamist („Käitusite nagu tited...“, „Kõvad mehed siin väljas...“), ka mitte positiivseid silte („No sina oled ju muidu tubli poiss...“, „Teie kui korralikud vanemad...“)
  - ära moraliseeri ega loe epistlit, küsi selle asemel: „Mis sinu/teie ettepanekud on selle olukorra lahendamiseks? Kuidas sina/teie seda asja näete?“
  - väldi sarkasmi ja naljaviskamist nagu tuld – kuna olukord vestlusel on keeruline, siis on see ohtlik ja võib kahjustada suhteid
- » Mitte mingil juhul ei tohi lapsevanemale teha etteheiteid tema lapse juuresolekul, see alandab teda lapse silmis, kes vajab vanema autoriteeti ja toetust.
- » Kui lapsevanem avaldab sulle vastuvõetamatuid väärtusi või hoiakuid, siis ei ole neid mõtet maha tegema hakata, pigem tasub vanemaid põhjalikumalt kuulata ja siis sinna kõrvale seada teisi vaatenurki.

JUHTUMIARUTELU - VESTLUS KOOS LAPSE JA TEMA VANEMATEGA: ENESEHINDAMISE LEHT

Peale läbiviidud vestlust tee märge igasse lahtrisse tegevuste kohta, mida tegid. Jäta tühjaks lahtrid tegevustega, mida sa seekord ei teinud. Peale lehe täitmist mõtle, kas ja kuidas järgmisel korral kavatsed vestluse läbiviimist täiustada.

Vestluse ettevalmistamine

- Saatsin kirjaliku kutse, kus oli ära toodud vestluse põhjus, toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaaeg
- Leidsin ja valmistasin ette sobiva ruumi
- Valmistasin end ette aktsepteerivaks suhteks ja lülitusin ümber eelnevatest tegevustest

I OSA: vestluse sissejuhatus koos lapse ja tema vanema(tega)

Kontakti loomine, häälestumine, kokkulepete tegemine protsessi kohta

- Tutvustasin ennast ja oma rolli
- Võimaldasin lapsel ja vanematel kohe alguses väljendada oma tundeid ja peegeldasin neid
- Sõnastasin vestluse fookuse
- Sõnastasin vestluse eesmärgi ja eeldatava tulemuse
- Leppisime kokku konfidentsiaalsuse piirides
- Sõnastasin põhimõtte hoiduda süüdlase otsimisest ja keskenduda lahenduse leidmisele

Teema avamine, lapse (ja vanemate) vaatenurkade kuulamine

- Andsin sõna lapsele omapoolse loo rääkimiseks
- Küsisin ja kuulasin vanemate vaatenurki

II OSA: vestlus ainult lapsega

- Saatsin vanemad ruumist välja, leidsin neile mugava koha ootamiseks
- Küsisin lapselt juhtumiga seotud mõtteid ja tundeid
- Kasutasin aktiivset kuulamist/tunnete peegeldamist ja rääkimisele julgustamist
- Aitasin sõnastada teo aluseks oleva vajaduse ja lapse ebakohase käitumise võimaliku eesmärgi
- Küsisin võimaliku mõju ja/või kahju kohta
- Suunasin genereerima paljusid kõikvõimalikke lahendusi teo heastamiseks või kahjude likvideerimiseks
- Suunasin lapse/noore ise otsustades välja valida sobivaimaid lahendusi
- Tunnustasin koostööd lapsega

III OSA: vestlus ainult lapsevanematega

- Saatsin lapse ruumist välja, leidsin talle mugava koha ootamiseks
- Julgustasin vanemaid arutlema tekkinud olukorra üle ja kuulasin tähelepanelikult nende seisukohti
- Küsisin vanematelt nende ideid olukorra muutmiseks ja aitasin valida välja sobivaimad lahendused

- Leppisin kokku tegevuskava ja täpsustasin vanemate vastutuse
- Tunnustasin koostööd vanematega

IV OSA: kokkuvõtte lapse ja vanematega koos

- Tegin kokkuvõtte nii lapse kui vanematega kokkulepitust
- Panin kirja realistlikud kokkulepped
- Leppisin kokku tähtaja kokkulepete täitmise ülevaatamiseks
- Tänasin osalejaid, kasutasin tunnustavat mina-sõnnumit

Järeltegevused

- Korraldasin vastavalt vajadusele järelkohtumised ja lisavestlused

Juhtumi lõpetamine või üleandmine

- Fikseerisin juhtumi lõpetamise kirjalikult või korraldasin selle üleandmise

4.

TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKAD

4.1 VAHENDAMINE

MIS ON VAHENDAMINE?

Vahendamine on **vaidluste ja konfliktide lahendamine, kus neutraalne vahendaja aitab osapooltel jõuda kokkuleppele**. Vahendamine ei ole midagi väga erist – inimestel on ajast aega olnud erinevad vajadused, mille pärast on algul võideldud ja hiljem konflikte vahendatud ning kahjusid heastatud, seda nii üksikisiku kui riikide tasandil. Enamus meist on saanud oma vahendamisoskused igapäevaelust. Kuid tänapäeval on vahendamine saanud ka ametlikuks protsessiks, mille abil saab edukalt lahendada erinevaid konflikte, mis tekivad suhetes, tööl ja kogukondades. Politseiametniku töös noortega on kasutatavad eelkõige sellised meetodikad nagu **konfliktivahendus** ja **kahjuvahendus** (kahjutekitaja-kannatanu vahendamine kahju heastamise või hüvitamise eesmärgil). Vahe konflikti- ja kahjuvahenduse vahel on eelkõige selles, et konflikti vahendamise puhul ei ole tegu selge kahjutekitamisega ühe poole poolt teisele, pigem on osapooled „võrdselt“ rahulolematud teise poole käitumisega.

VAHENDAMISE EESMÄRK:

- näidata avaramat pilti olukorrast, kuulda ja kõrvutada mõlema osapoolte vaatenurka
- võimaldada emotsioonide väljendamist ja mõlema osapoolte tegeliku vajaduseni jõudmist
- jõuda vastutuse võtmise ja osapoolte koostöös lahenduse leidmiseni
- aidata inimestel parendada tulevikus suhteid ja omandada kindlust selles suhtes, et konfliktid on lahendatavad
- heade suhete väärtustamine. Kuigi osapooled ei lahku vahenduselt tavaliselt sõpradena ja vahendajad ei püüa neile leppimist peale pressida, jääb lootus, et nad lähevad elus edasi veidi suurema mõistmise ja empaatiaga teise poole vaatenurga suhtes.

KUIDAS VAHENDAMINE TOIMIB?

Üldiselt toimib vahendamine edukalt – osapooled lahendavad oma probleemid, lõpetavad vihapidamise, mõistmine suureneb, vimm väheneb ja lõhkiläinud suhted taastatakse. Kuid mõnikord võib juhtuda ka vastupidi: vahenduselt lahkuvad osapooled tunnevad end vihasema ja lootusetumana kui enne. Enamjaolt võib siiski öelda, et inimesed leiavad vastuse vähemalt mõnele oma murele ja lahkuvad vahenduselt emotsionaalselt lõõgastunumana, koos sõlmitud kokkuleppega, millest tavaliselt ka kinni peetakse.

Vahendamine annab kahju kannatanud inimesele võimaluse oma haavu ja kahjustatud vajadusi õiges kohas ja konstruktiivsel viisil näidata. Kui inimesed omavahel ei räägi tekkinud konfliktidest, siis sünnib kahtlusi ja arusaamatust juurde. Palju sellest kaob, kui inimesed suudavad väljaõppinud vahendaja abil jälle vahetult suhelda. Kirjalik kokkulepe on siin suureks abiks: isegi, kui konflikt ei kao, aitab see osapooltel seada piire ja vältida tulevasi kokkupõrkeid.

Edu tuleneb vahendaja oskustest ja osapoolte valmidusest vahendamisel osaleda. Kui kumbki

¹⁴ Inglise keeles VOM – *victim-offender mediation*. Lepitusseadusest tulenevalt kasutatakse eesti keeles mõiste „mediation“ kohta sõna „lepitus“. Sellega aga kaasneb mitmeid emotsionaalseid seoseid, mis õiget tähendust ja sisu varjutavad. Taastava õiguse praktikatel pole ambitsiooni ega ka ettekujutust emotsionaalsest leppimisest, pigem on levinuim tulemus kokkuleppe saavutamine ning sõltumata täpsest tulemusest on „vahendamine“ neutraalne osapoolte kokkuviiimine ning katse leida ühisosa. Seepärast on kohasem ja täpsem kasutada sõna „vahendamine“, seda enam, et „mediation“ otsetõlkes just seda tähendabki.

osapooltest soovib konflikti elus hoida või õhutada, siis kokkulepitud lahendused ei tööta. Osapoolte valmiduse suurendamiseks on vahendajal vaja teha mitmeid eelkohtumisi.

VAHENDAJA ERAPOOLETUS

Vahendajal on vaja jääda neutraalsele positsioonile. Väga tähtis on see, et vahendust ei kasutataks kannatanule vajalike lahenduse „väljapressimiseks“. Laste ja teismeliste vahendusel tuleb võrdselt tähelepanu pöörata nii lastele kui täiskasvanutele.

Samuti on vaja julgustada alaealisi vahendusel rääkima, sest tihti tahavad täiskasvanud (sh. vahendaja) rääkida nende eest ja teha nende asemel ettepanekuid lahenduste leidmisel.

Vahendaja erapooletus tähendab vahendamise seisukohalt eelkõige seda, et vahendaja on samaaegselt mõlema poole poolt – ta töötab mõlemale konflikti osapooltele sobiva lahenduse leidmise huvides.

4.2 KONFLIKTIVAHENDUS

Konfliktivahendus on kindla struktuuriga vestlus, kus neutraalne osapool (vahendaja) kasutab spetsiaalseid suhtlustehnikaid ja vestluse ülesehitust, et kaasata osapooled aktiivsesse eneseväljendamisse ja lahenduste otsimisse. Konfliktivahendus keskendub osapoolte vaatenurkade, tunnete, huvide ja vajaduste väljendamisele ning empaatia ja mõistmise tekitamisele osapoolte vahel.

Konfliktivahendaja roll on eelkõige osapoolte vastastikuse avatud dialoogi juhtimine, emotsioonide peegeldamine ja vajadusel ka maandamine. Vahendaja põhiline ülesanne on konflikti osapooli aktiivselt kuulata ning juhtida neid sõnastama vastastikuseid süüdistusi selges mina-keeles ja vajaduste kaudu.

KONFLIKTIST

Inimeste elu on täis vastandlike huvisid, kultuurilisi erinevusi, erinevaid vajadusi ja väärtusi, mittemeeldimisi ja erinevaid tõlgendusi. Vahendaja seisukohalt võivad mitmed vaidlused või konfliktid tunduda väga triviaalsed või lausa mõttetud ning tekib küsimus, miks inimesed üldse peaksid selliste asjade pärast vaidlema või häiritud olema. Kuid millegipärast puudutab esilekerkinud olukord neid inimesi sügavalt ja valuliselt ning nad võivad sellele reageerida väga tugeva negatiivse energiaga, mida nad muidu kunagi ei tee. Vahendamine annab neile kindluse – nad kuulevad üksteiselt infot otse, mitte kuulujuttude või tõlgenduste kaudu. Hirmust vabana saavad osalejad võimaluse mõelda ausamalt oma konfliktist, tegutseda laiema perspektiiviga ja pöörata oma tähelepanu teistele asjadele. Samuti annab kirjaliku kokkuleppe sõlmimine vahendamise puhul osapooltele kindluse.

MILLAL KASUTADA KONFLIKTIVAHENDUST:

Konfliktivahendamist saab kasutada konflikti tekkimise kohas nn. operatiivse õigusemõistmise vahendina, samuti pikaajaliste konfliktide lahendamiseks kahe või enama osapoolte vahel. Konfliktivahendus erineb kahjuvahenduse protsessist selle poolest, et seda kasutatakse juhtumite puhul, kus heastatavat kahju on keeruline välja tuua, kuid konflikt on olemas ja püsib ning seda saab lahendada n. keskkonna ümberkorraldamise ja teiste kokkulepete abil, n.:

- laste- ja noortevahelised tülid (nii psüühilised kui füüsilised konfliktid)
- laste ja noorte käitumise tagajärjel lapsevanemate vahel tekkinud tülid (n. kellegi omandi kahjustumine rüseluse käigus)
- arusaamatused koolis (õpilastevahelised, õpilaste ja õpetajate vahelised)
- täiskasvanute puhul n. naabritevahelised tülid ((n. naaber kaebab teise naabri käitumise peale, kes häirib teise rahu valju muusikaga, pargib vales kohas vmt.)

KONFLIKTIVAHENDUSE LÄBIVIIMINE

Tavaliselt toimub üks kohtumine, kus:

- selgitatakse välja osapoolte nägemus konfliktolukorrast
- sõnastatakse kõikide osapoolte tunded
- sõnastatakse kõigi osapoolte probleem vajaduste keeles

- genereeritakse olukorra lahendamiseks palju ideid
- valitakse sobivaim välja ja arutatakse läbi selle teostamise viisid

Tulemuseks on osapoolte vaheline kokkulepe (juhul, kui vahendus viiakse läbi operatiivselt konflikti tekkimise kohas, võib see olla ka suuline) või soovitatavalt tegevusplaan, mis fikseeritakse kirjalikult vahendusvestluse lõpus. Lepitakse kokku tähtaeg, millal kokkuleppe kehtivus koos vahendajaga üle vaadatakse.

KONFLIKTIVAHENDUS: SKEEM

1 | ALGATAMINE >

- Konfliktivahenduse algatab kas patrullpolitseinik (kes vahendab otseselt sündmuskohal olukorrast tulenevat vastasseisu) või noorsoo- või piirkonnapolitseinik, kes on saanud info konfliktivahendamise vajalikkusest
- Konfliktivahendus võib toimuda vahetult sündmuskohal või kokkuleppel osapooltega selleks spetsiaalselt kokkulepitud ajal ja kohas

2 | ETTE-VALMISTAMINE: >

- Osapoolte emotsionaalse pinget maandamine ja nõusoleku saavutamine konfliktivahendamiseks. Pikemaajaliste konfliktide korral tuleb kindlasti pidada eelvestlused mõlema konflikti osapoolega
- Protsess on vabatahtlik, mõlemal osapooltel peab olema soov konflikti lahendada
- Juhul, kui konfliktivahendus ei toimu vahetult sündmuskohal, siis saavutatakse osapoolte nõusolek konfliktivahenduseks ning fikseeritakse vahenduse aeg ja koht. Soovitatav on saata/anda kirjalik kutse, kus on ära toodud vestluse toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaaeg

3 | VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS: >

- Eraldatud hubane ruum ja piisav aeg, osapooltega sõlmitud suuline leping vahendusel osalemise kohta
- Konfliktivahendus viiakse üldjuhul läbi ruumis, kus ei ole kõrvalisi isikuid ja kõigil on võimalik istuda ning arvestada tuleb vähemalt 45-60 minutiga
- Konfliktivahendus on privaatne ja konfidentsiaalne
- Kokkulepete sõlmimine vahendusprotsessi alguses on konfliktivahenduse vältimatu eeltingimus, see võimaldab hoida olukorda kontrolli all ning säilitada vahendamise fookust
- Vajalikud lepingupunktid:
  - vahendamise fookus e. mille pärast on kokku tulnud
  - vahendaja kui juhi ja sõnaandja roll, ühekaupa rääkimine
  - sina või teie kasutamine pöördumisel
  - üksteise solvamisest, ähvardamisest, puudutamisest hoidumine
  - lahenduse leidmisele keskendumine, süüdlase otsimisest hoidumine
  - ajaraamid, lõpetamine toimub alles siis, kui on saavutatud mingi kokkulepe

4 | KES ON KAASATUD:

- Vahendustegevusse võib olla kaasatud 2 või rohkem osapoolt. Osapoolena käsitletakse üldjuhul üksikisikut
- Keeruliste ja kogukonnaliikmeid haaravates konfliktides võivad olla osapoolteks esindajad. Siin on vaja tegelda kogukonnaga enne, kui kogukonnad kohtuvad omavahel
- Laste puhul võivad vajadusel olla kaasatud vanemad, õpetajad, treenerid, lastekaitsetöötaja või keegi teine tugispetsialist, kuid siis võiks vahendusel kasutada pigem taastava nõupidamise läbiviimise struktuuri

5 | PROTSESSI KIRJELDUS:

- Tavaliselt 1 kohtumine, kus toimub:
  - konfliktivahenduse eesmärgi ja eeldatava tulemuse tutvustamine
  - vahendusvestluse ülesehituse tutvustamine
  - korduv kordamööda sõnaandmine mõlemale/kõigile osapool(t)ele oma vaatenurga esitamiseks ja tunnete väljendamiseks tekkinud olukorra suhtes. Tegeldakse mõlema osapoole hetkeemotsioonidega küsides ja peegeldades
  - sõnastatakse olukorrast tekkinud mõju erinevatele osapooltele
  - aidatakse sõnastada mõlema osapoole probleem/ lahendus vajaduste keeles. Oluline on eristada lahendused vajadustest ja jõuda mõlema poole vajaduste sõnastamiseni
  - genereeritakse olukorrale uusi lahendusideid ja valitakse välja neist sobivaimad

6 | TULEMI KIRJELDUS:

- Saavutatakse osapooltevaheline selge kokkulepe
- Kui on tegu konfliktivahendamisega sündmuskohal, siis võib sõnastada kokkuleppe suuliselt. Üldiselt fikseeritakse kokkulepe ja tegevusplaan kirjalikult
- Vahendaja paneb kokkuleppe(d) kirja, igaüks allkirjastab selle ja saab koopia endaga kaasa
- Kokkuvõttesse märgitakse, kes olid kohal, kohalolijate isikuandmed, vestluse põhjus ja kokkulepped (kes, millal, mida teeb ja mille eest vastutab)
- Lepitakse kokku tähtaeg, millal kokkuleppe kehtivus koos vahendajaga üle vaadatakse ja kanalid, kuidas võetakse üksteisega ühendust või kuidas kohtutakse, et aru saada, kuidas valitud lahendus on rakendunud ja kas on tekkinud uue kohtumise vajadus parema lahenduse otsimiseks

7 | JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS:

- Kokkulepitud ajal toimub 1 järelkohtumine osapooltega, et kokkuleppe kehtivus üle vaadata, uurida, kuidas asjad edenevad ja kuidas ollakse rahul valitud lahendusega
- Võib ilmneda, et algset lahendust tuleb muuta, kuna osapooled ei teadvustanud enne väga täpselt oma vajadusi ja võimalusi või on vaja kaasata veel osapooli. Siis lepitakse kokku ka järgmine järelkohtumine

8 | JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE >

- Juhtumi lõpetatab konflikti vahendaja peale järelkohtumist või muul teel saadud tagasisidet, kus osapooled väljendavad, et nad on jõudnud neid rahuldavate tulemusteni
- Kui vahendamise käigus selgub, et tegu on abivajava lapsega või vajab mõni osapool mingit toetavat lisateenust, siis võetakse ühendust teise teenuse esindajaga, mis jätkab dialoogi ja vastutab edasise toetamise eest
- Üleandmine on võimalik:
  - juhtumikorraldajale (KOV-i lastekaitsetöötaja), kui ilmneb, et tegu on abivajava lapse või väga keerulise juhtumiga
  - ohvriabi lepitusteenistuse töötajale

9 | TAGASI- SIDESTAMINE >

- Kui osapooled on vahendusele saadetud kellegi teise poolt, siis antakse info vahenduse toimumise kohta saatjale

KONFLIKTIVAHENDUS: SAMMUD

KOKKULEPPED:

- eesmärk
- ühekaupa rääkimine, vahendaja roll
- solvamisest ja süüdistamisest hoidumine
- lahenduste otsimine
- aeg, lõpetamine

I LUGU:

Palun räägi, mis toimus!
Mis siis edasi sai?

II MÕTTED JA TUNDED:

Mida sa siis mõtlesid?
Mida sa siis tundsid?
Mida sa oled nüüd pärast mõelnud ja tundnud?

III MÕJU JA KAHJU

Milline mõju/kahju oli/on sellel olukorral sinule?

IV

VAJADUSED

Mida sa tegelikult tahtsid sellega saavutada?
Mida see sulle annab, kui sa saad...?
Millest sa ilma jääd, kui sa ei saa...?
Mida sa praegu vajad?

V

VASTUTUS:

Mida sina saad selleks teha, et toimunut heastada/
olukorda paremaks teha?
Mida kõike võiks veel teha/proovida?
Millised lahendused me siit välja valime?
Kes/millal/mida teeb? Kokkulepete kirjapanek

4.3 KAHJUVAHENDUS ehk kannatanu- kahjutekitaja vahendamine

Kahjuvahenduse meetodit rakendatakse siis, kui ühe inimese tegevuse läbi on tekitatud teisele selge kahju.

KAHJUVAHENDUSE SKEEM

1 | ALGATAMINE >

- Noorsoo- või piirkonnapolitseinik, kes on saanud info vahenduse vajalikkusest

2 | ETTE- VALMISTAMINE: >

- Kindlasti tuleb pidada eelvestlused mõlema osapoollega, kus selgitatakse välja osapoolte motivatsioon ning toimub osapoolte emotsionaalse pinge maandamine ja nõusoleku saavutamine kahjuvahendamiseks
- Kahjuvahendamise protsess on vabatahtlik, mõlemal osapooltel peab olema soov vahendusel osaleda
- Soovitatav on saata/anda kirjalik kutse, kus on ära toodud vestluse toimumiskoht ning toimumise kuupäev ja kellaaeg

3 | VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS: >

- Vahendus leiab aset neutraalsel pinnal sellisel ajal, mis sobib kõigile osapooltele
- Hubane eraldatud ruum, kus ei ole kõrvalisi isikuid ja teine ruum, et võimalusel saab osapooled eraldada ja nendega individuaalselt vestelda
- Piisav aeg: arvestada tuleb 1,5 kuni 2 tunniga
- Vahendamine on privaatne ja konfidentsiaalne
- Kahjutekitaja on tunnistanud oma tegu ja selle tagajärge ning on valmis võtma selle eest vastutuse
- Tagatud on mõlema poole turvalisus (füüsiline ja emotsionaalne), samuti on tagatud, et protsess ei mõjuta kahjulikult kummagi tulevikku
- Vestluse algul tehakse selged lepped rollide ja protsessi käigu kohta
- Vajalikud lepingupunktid:
  - vahendamise fookus e. mille pärast on kokku tulnud
  - vahendaja kui juhi ja sõnaandja roll, ühekaupa rääkimine
  - sina või teie kasutamine pöördumisel
  - üksteise solvamisest, ähvardamisest, puudutamisest hoidumine
  - lahenduse leidmisele keskendumine, süüdlase otsimisest hoidumine
  - ajaraamid, lõpetamine toimub alles siis, kui on saavutatud mingi kokkulepe

4 | KES ON KAASATUD: >

- Vestluse viib läbi väljaõppe läbinud politseiametnik
- Kohal on mõlemad osapooled isiklikult ja vajadusel nende esindajad (laps koos vanemate või hooldajaga)
- Mõnel juhul võib kaasatud olla lastekaitsetöötaja

5 | PROSESSI KIRJELDUS:

- Eelkohtumised osapooltega vähemalt 48 tundi enne vahenduskohtumist
- Tavaliselt 1 vahenduskohtumine, mis koosneb järgnevatest osadest:
  - kahjutekitaja-poolne toimunu kirjeldus ja oma tunnete väljendamine olukorra suhtes
  - kannatanu-poolne toimunu kirjeldus ja oma tunnete väljendamine olukorra suhtes
  - tegeldakse mõlema osapoolte hetkeemotsioonidega küsides ja peegeldades
  - tekitatud kahju ja mõju sõnastamine, kusjuures vahendaja suunab osalejad rääkima teineteisele ja pöörduma teineteise poole
  - mõlema osapoolte probleemi sõnastamine vajaduste keeles
  - olukorrale paljude lahendusideede väljapakumine ja sobivaimate väljalimine

6 | TULEMI KIRJELDUS:

- Saavutatakse osapoolte vaheline kokkulepe, kus kahjutekitaja võtab endale kohustuse kahju heastada või hüvitada või lepitakse kokku mõnes muus lahenduses
- Lahendused peavad olema vastuvõetavad, teostatavad ja arusaadavad kõigile osapooltele
- Lepitakse kokku tähtaeg, millal kokkuleppe kehtivus koos vestluse läbiviijaga üle vaadatakse (olenevalt kokkuleppes saab selleks kasutada ka telefoni või meili)
- Vahendaja paneb kokkuleppe(d) kirja, igaüks allkirjastab selle ja saab koopia endaga kaasa
- Kokkuvõttesse märgitakse, kes olid kohal, kohalolijate isikuandmed, vestluse põhjus ja kokkulepped (kes, millal, mida teeb ja mille eest vastutab)
- Vestluse käigus otsustatakse järelkohtumise vajadus ning lepitakse kokku selle kuupäev ja kellaaeg või kokkuleppimise viis tulevikus

7 | JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS:

- Kokkulepitud ajal toimub 1 järelkohtumine osapooltega, et kokkuleppe kehtivus üle vaadata, uurida, kuidas asjad edenevad ja kuidas ollakse rahul valitud lahendusega
- Olenevalt juhtumist ja osapooltest võib jätta kokkulepete täitmise jälgimise ka osapoolte endi peale, sellisel juhul lepitakse kokku, millal ja kuidas kokkuleppe kehtivus koos vahendajaga üle vaadatakse ja kanalid, kuidas võetakse üksteisega ühendust

8 | JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE

- Juhtumi lõpetamise otsustab vahendaja
- Kui vahendamise käigus selgub, et tegu on abivajava lapsega või vajab mõni osapool mingit toetavat lisateenust, siis võetakse ühendust teise teenuse esindajaga, mis jätkab dialoogi ja vastutab edasise toetamise eest.
- Üleandmine on võimalik:
  - juhtumikorraldajale (KOV-i lastekaitsetöötaja), kui ilmneb, et tegu on abivajava lapse või väga keerulise juhtumiga
  - ohvriabi lepitusteenistuse töötajale

9 | TAGASI-SIDESTAMINE

- Kui laps saadetakse vestlusele kellegi teise poolt, siis teavitab vahendaja teda vahenduse toimumisest ja tulemustest

KAHJUVAHENDUS: SAMMUD

MILLAL VAHENDAMIST KASUTADA?

Kui **mõni** järgnevatest tingimustest on tõsi, siis tasub vahendamist kasutada:

- probleemiga on seotud tugevad tunded
- osapooled tunnevad üksteist ja suhte jätkamine teise poolega on oluline
- osapooled ise ei ole olnud võimelised probleemi lahendama
- osapooled töötavad või elavad koos või lähestikku, nii, et pole võimalik konflikti vältida
- lahendust on kiiresti vaja
- konflikt on veninud pikale ja sinna lisandub järjest enam kihte
- üks või mõlemad osapooled soovivad vältida formaalseid protseduure

MILLAL EI OLE VAHENDAMINE KOHANE?

Kui **kasvõi üks** järgnevatest tingimustest on õige, siis tasub vahendamist vältida:

- tõsine intsident on just äsja toimunud ja inimesed on veel nii ärritunud, et ei suuda pidada mõistlikku vestlust
- on kahtlus, et üks osapool tahab vahendamist kasutada vaidluse laiendamiseks (n. teist hirmutada, infot koguda jne.)
- üks osapool ei suuda kuulata seda, mida öeldakse või tundub olema muul viisil nii häiritud, et ei suuda läbi rääkida töötavaid kokkuleppeid
- põhiprobleem on vahendaja hinnangul lahendamatu (siis tasub kaaluda ka teise vahendaja rakendamist)
- probleem on/või peaks olema hoopiski avaliku tähelepanu all ning vahendus ei muuda seda (n. keskkonna- või tööalased ohud jmt.)
- kui võtmeosapooled ei taha vahendusel osaleda ka peale eelvestluste pidamist
- kui üks või mõlemad osapooled on joores või tugevate psüühikahäiretega

Vahendusel osalemine on vabatahtlik!

Kui osapooled ei tule vahendusele vabatahtlikult, siis ei ole soovitatav vahendusega alustada. Et vahendamine oleks edukas, on vaja, et mõlemad osapooled tahavad konflikti lahendada.

Üldjuhul ei ole vahendamisel esindajaid. Vahendamisel osalevad osapooled isiklikult. Igähte julgustatakse rääkima iseenda nimel.

Istekohad mõjutavad meid mittesõnaliselt ja saadavad selgeid signaale selle kohta, mida oodata või kuidas käituda. Oluline on, et:

- » võimalusel paigutatakse konfliktis olijad teineteise suhtes mitte vastakuti, vaid pigem istuvad 3 vahenduse osapoolt (vahendaja ja konflikti osapooled) kolmnurkselt
- » igaüks peab nägema ja kuulma kõiki teisi ja saama osaleda arutelus
- » ühe poole esindajad (kui neid on rohkem) istuvad kõrvuti, kui nad seda soovivad
- » vestlejate vahele ei jää lauda kui suhtlemist takistavat ruumiosa ning kui ruumis peab ilmingimata olema laud, siis võiks see olla pigem ümar või madal
- » istekoht peab rõhutama vahendaja erapooletust

HÄÄLESTUMINE JA KOKKULEPPED

- Vahenduskohtumise alustamine annab tooni kogu vahendamise protsessile. Rääkides tasub vaadata kõigile järgemööda silma, et luua side igaühega

- Kuna osapooled on ärevil, ei tasu anda neile liiga palju infot. Avalausedest peaks neil tekkima turvaline tunne, hea kogemus vahendajast ja ettekujutus sellest, kuidas protsess käib
- Tutvusta ennast ja vahendusel osalejaid, korda üle nimed
- Tunnusta neid julguse ja soovi eest katsetada midagi uut
- Too välja, et kuigi vahendamine ei ole väga lihtne, võivad selle tagajärjel keerulised olukorrad muutuda palju paremaks
- Vahendamise eesmärk, vahendaja rollid
- Selgita oma rolli („*Mina olen täna siin selleks, et aidata kõigil siinolijatel rääkida oma probleemist ja leida lahendusi, mis sobivad mõlemale osapoolele*“)
- Rõhuta, et vahendaja ei ole kohtunik („*Mina ei otsusta, kes on süüdi või kuidas olukorda muuta, vaid olen mõlema osapoole poolt ja aitan teil endal otsida ja leida mõlemale sobivaid lahendusi*“)
- Lepingu sõlmimine (igasuguse vahenduse vältimatu eeltingimus, see võimaldab hoida olukorda kontrolli all ning säilitada protsessi fookus ja lahenduskesksus).
- Sõlmi kindlas kõneviisis vajalikud lepingupunktid:
  - aeg
  - vahendaja kui juhi ja sõnaandja roll, ühekaupa rääkimine
  - üksteise solvamisest, ähvardamisest, puudutamisest hoidumine
  - süüdlase otsimisest hoidumine, lahenduse leidmisele keskendumine
  - lõpetamine toimub alles siis, kui on saavutatud mingi kokkulepe
  - konfidentsiaalsus (selgita, et sina kui vahendaja hoiad konfidentsiaalsena seda, mis toimub vahendamise ajal ja kutsu üles ka osapooli seda tegema; avalik on ainult sõlmitud kokkulepe)
- Protsessi käigu kirjeldamine
  - kirjelda vahenduskohutumise käiku lühidalt, eriti seda, et alguses saab iga osaleja võimaluse rääkida ükshaaval, segamatult ja teised peavad tema rääkimise aega vahele segamata austama. Räägi ka sellest, et tahate jõuda sobivaima kokkuleppeni ja rõhuta, et see sõltub osalejatest – keegi ei suru neile peale lepet, millega nad täielikult ei nõustu
  - küsi, kas osalejad tahavad midagi enam teada ja vasta nende küsimustele

1.-2. SAMM: OSAPOOLTE LUGU, MÕTTED JA TUNDED

- Segamatu aeg annab kõigile võimaluse kuulata igaühe lugu. Igal inimesel on võimalus selgitada oma vaatenurka ning väljendada oma kogemusi ja tundeid ilma vahelesegamiseta
  - Kutsu üles osapooli teist kuulama. Ütle kuulajatele: „*Me kutsume teid üles austama igaühe rääkimiskorda, isegi kui peaks olema raske seda kuulata ilma katkestamata. Te saate teha märkmeid asjade kohta, mida te tahate hiljem kindlasti ise öelda. Püüdke kuulates leida ka midagi uut, mida te enne ei teadnud.*“
  - Anna sõna kõigepealt kahjutekitajale: „*Räägi meile olukorrast oma silmade läbi! Mis toimub/toimus*“, *Mida sa siis mõtlesid ja tundsid?*“
  - Seejärel saab sõna kahjukannataja: „*Palun räägi, mis toimus? Mida sa sis mõtlesid ja tundsid? Mida sa nüüd pärast oled mõelnud ja tundnud?*“
  - Kaitse selgelt iga inimese rääkimise aega (n. „*Pr. Lepp, ma tean, et on väga raske seda*

kuulata. Palun kirjutage oma arvamus üles, et te ei unustaks seda esile tuua, kui on teie kord.“, „Peeter, sinu kord tuleb kohe järgmisena. Praegu on Tiina rääkimise aeg.“)

- Vajadusel võib protsessi karmikäeliselt katkestada, et reegleid meenutada. Kui esimesed sõnavõtjad rääkisid tunduvalt vähem kui viimased, võib algatada teise ringi

3. SAMM: MÕJU JA KAHJU

- Küsi kahjutekitajalt, milline on tema teo oletatav mõju ja kahju kannatanule
- Seejärel kirjeldab kannatanu kahju, mida ta sai. Oluline on temalt ka küsida, mis oli selles tema jaoks kõige raskem

Eesmärgiks on hoida kindlat struktuuri ja samas anda inimestele võimalus rääkida avatult ning väljendada oma tugevaid tundeid ja väärtusi, samuti küsida küsimusi ja reageerida üksteise süüdistustele ja tajudele. Vahenduskohtumise juhtimine võib olla raske, kuna selle jooksul tulevad esile erinevad tunded ja kõikvõimalikud vastuolud väga emotsionaalsel moel.

Inimesed väitlevad ja diskuteerivad, enamjaolt alguses süüdistatakse üksteist ja nõutakse üksteiselt midagi. Vahendajad hoiavad diskussiooni piirides, kindlustavad, et iga isik on kuulnud ja igaüks on kaitstud. Vahendaja ei püüa selgitada välja, mis on tõde, mis vale.

4. SAMM: VAJADUSED

- Küsi osapooltest, mida nad praegu vajavad, et eluga edasi liikuda
- Kannatanu sõnastab oma vajaduse(d). Vahendaja aitab need kokku võtta (*„Te vajate kindlustunnet. Teile on tähtis, et teie eneseväärikus säiliks. Te vajate lugupidamist ja et teie õueala piire austataks.“*)
- Seejärel sõnastab kahjutekitaja oma vajaduse(d). Vahendaja aitab neid kokku võtta (*„Sa vajad rahu ja andeksandmist. Sa soovid oma hea nime taastada.“*)

Siin on oluline eristada vajadused lahendusest ja minna süvitsi (*„Mida see sinu poolt väljapakutud lahendus sulle annab, kui...?, Millest sa ilma jääd, kui sa ei saa...?“*)

Vajadused sõnastatakse vahendaja poolt selgelt ümber, osapooled peavad neid kuulma, et edasi liikuda.

VAHENDUSEL:

- » **Hoi juhtimist enda käes.** Vahel võib tunduda, et asi väljub kontrolli alt. Siis on võimalik osalejatele selgelt öelda, et sa saad aru, et osalejatel on ebamugav, aga oma tunnete väljendamine on vajalik, et protsessiga edasi liikuda.
- » **Kaasa kõiki osalejaid.** Rõhuta, et kõigi osalejate panus on oluline. Kui keegi muutub liiga domineerivaks, katkesta toetavalt (*„Peeter, palun oota üks hetk. Ma soovin kuulda nüüd teiste vastuseid sinu öeldule ja peale seda saad sina jätkata!“*)
- » **Pea meeles, et alati on võimalus osapooled eraldada** kas siis emotsionaalse pinge maandamiseks, kohtumise segajate peatamiseks või väljendusraskustega osalejate toetamiseks.
- » **Aktsepteeri tundeid ja julgusta neid väljendama,** kuid ära nõua seda, vajadusel peegelda neid ise.
- » **Küsi abistavaid küsimusi**
- » **Kuula probleeme ja aita vajadusi sõnastada**

- » **Ära püüa kiirustada:** ebamugavad emotsioonid, vaidlused ja vastuolulised tunded loovad pinnase sobilikeks kokkulepeteks. Oluliste asjade väljaütlemine võtab sageli aega ja vahendajal on siin vajalik hea kuulamis- ja peegeldamisoskus. Oht on liikuda siin liiga kiirete lahenduste juurde, mis ei rahulda tegelikult mõlema poole vajadusi ja ootusi.
- » **Jälgi pöördepunkti,** mil pärast aktiivset ja emotsionaalset vaidlust tekib vaikusehetk, siis on võimalik teha kokkuvõte.
- » **Tee kokkuvõtte osapoolte muredest, vajadustest ja huvidest.**

5. SAMM: VASTUTUSE VÕTMINE, IDEEDE PAKKUMINE JA LAHENDUSTE VÄLJAVALIMINE

- **Suuna diskussioon tuleviku ja lahenduskesksuse suunas:** mis peaks nüüd edasi toimuma? Osapooled lepivad kokku probleemides, mis tuleb lahendada. Vahel koorub arutelu käigus esialgse konflikti alt välja põhiprobleem, mille lahendamisest tuleb alustada
- **Tee kokkuvõtte sellest, kuhu olete jõudnud.** Kui eelmise osa lõpus oli kokkuvõtte osapoolte vajadustest, nüüd on võimalik liikuda edasi lahendusvariantide suunas. Sõnasta probleem(id), mis puudutavad kõige rohkem läbirääkimise teemat
- **Vii läbi ajurünnak.** Osapooled töötavad läbi iga olulise probleemi, pakkudes kõigepealt välja hulga lahendusideid („Milliseid kõikvõimalikke viise te näete, et seda küsimust lahendada?“, Mida kõike saaks teha, et tekkinud olukorda heastada?“, “Mida veel?“). Lahendused võib panna kirja. Pärast kujundatakse neid kaaludes ja kohandades välja toimiv, mõlemaid osapooli rahuldav lahendus.

Kasuta ajurünnaku põhimõtteid ja hoia kindlasti ideede väljapakumise etapp lahus lahenduste väljavallisest. „Kõik ideed on teretulnud. Mida rohkem ideid tuleb, seda parema lahenduse võime leida. Ja ma teen ettepaneku, et kõik pakuvad lahendusi välja. Nende sobivust hindame natuke hiljem.“

KOKKULEPETE KIRJAPANEK JA LÕPETAMINE

- Pane kokkulepped kirja, igaüks allkirjastab selle ja saab koopia endaga kaasa
- Lepi kindlasti kokku tähtaeg, millal kokkulepete kehtivus/lubatu täideviimine koos üle vaadatakse (olenevalt kokkuleppest saab info edastamiseks siin kasutada ka telefoni või meili)
- Vajadusel leppige kohe kokku ka järelkohtumise aeg
- Tee toimunust kokkuvõtte, meenuta osalejatele järgmisi samme ja soovi neile head

HEA KOKKULEPE ON:

- konsensusel põhinev, kõik osapooled peavad sellega olema nõus
- kannatanu soove ja vajadusi austav
- mõttekas/loogiline ehk seotud teo tagajärje heastamise või teole eelneva olukorra taastamisega
- kahju tekitanud inimese jaoks teostamiseks võimalik, arvestades tema isikut ja vanust (tal peab olema olema võimekus ja võimalus neid sooritada kirjeldatud viisil ja ajal)
- mõõdetav ehk ajaliselt ja mahuliselt piiritletud
- selgelt kirjeldatud tegevus(t)ena
- mittekarakteristliku iseloomuga

Kindlasti tuleb hoiduda kahjutekitajat sidumast ülesannete, programmide või tegevustega, mis asetavad ta lähedasse kontakti temast tõsisemate õigusrikkujatega.

HEAD KÜSIMUSED

Hea küsimus on selline, mis käivitab mõtlemise ja dialoogi. Hea küsimus aitab nii osapooltel kui vahendajal aru saada, mis on tegelik teema/milles on tegelikult küsimus. Küsimused peaksid suunama rääkima ja arutlema. Väldi küsimuste abil vestluse kontrollimist või suunamist kindla lahenduse suunas. Mitte mingil juhul ei tasu küsida:

- „Miks sa seda tegid?“ – sellisele küsimusele ei ole inimesel vastust, lisaks mõjub see süüdistavalt ja lukustavalt
- „Kas sa ise ka tead, mille pärast me sind siia kutsusime?“ – selline küsimus on manipulatiivne ja ärevussejäv, kindlasti tasub vestluse läbiviijal kohe kohtumise alguses kirjeldada, mille pärast osalejad on kokku kutsutud.
- „Niisiis, kas sa oled aru saanud, et ainus võimalus oma tegu heastada on...“ – see küsimus võtab kahjutekitajalt võimaluse ise lahendusi välja pakkuda ja vastutust võtta.

Samuti tasub vältida küsimuste abil liigse informatsiooni väljapigistamist. Kui lisainfo pole antud juhtumi või selle lahendamise jaoks hädavajalik, siis ära seda küsi.

1. Avatud küsimused (kasuta algusetapis)

- *Palun räägi, mis sellel õhtul toimus?*
- *Palun jutusta, mis on juhtunud?*
- *Ole hea, räägi, kuidas see asi alguse sai!*

2. Küsimused informatsiooni saamiseks

- *Palun too mõni näide!*
- *Missugune on sinu vaatenurk ...?*
- *Selgita täpsemalt ...?*
- *Ole hea, aita mul aru saada, mis ...*
- *Palun kirjelda, mis toimus/juhtus, kui ...*

3. Küsimused vajaduste ja suhtumise väljaselgitamiseks

- *Mis on sulle selles asjas oluline?*
- *Palun aita mul aru saada, miks just see on sulle oluline?*
- *Mis sind paneb selles olukorras muretsema?*
- *Kuidas ... sind mõjutab?*
- *Kas sa arvad, et sinu olukorras on midagi sellist, millest teine pool ei saa aru?*
- *Mis sind pani seda tegema? Mida sa lootsid sellega saavutada?*
- *Millest sa ilma oleksid jäänud, kui sa ei...?*

4. Küsimused lahenduste saamiseks ja kokkuleppele jõudmiseks

- *Milliseid kõrvõimalikke lahendusi sa näed, et olukorda heastada?*
- *Mida sina oled valmis tegema selle probleemi lahendamiseks?*
- *Missuguseid teisi võimalusi võiks proovida?*
- *Missugused takistused võivad selle lahendusega kaasneda?*

5. Küsimused kokkuleppe testimiseks (kasuta kokkuleppe kujundamise ja kirjapanemise juures)

- *Kas kõik on selle kokkuleppega nõus?*

- *Kuidas teile praegu tundub, kas kõik olulised teemad said kaetud?*
- *Kas siin on mõni osa, mis on sulle liiga raske?*
- *Kuidas sa kindlustad, et sa selle kokkuleppe täidad?*

MIDA TASUB ERITI TÄHELE PANNA LASTE JA TEISMELISTE VAHENDUSE PUHUL

- Kuna lapsed võivad vahendajat tajuda „kõrgemalseisva“ isikuna (kohtuniku või õpetajana), kes neile ütleb, mida tuleb teha, on eriti oluline:
  - kasutada eneseväljenduseks täiskasvanulikku suhtlustasandit
  - vältida suhtlustõkkeid nagu õpetamine, moraliseerimine, küsitlemine, sildistamine, sarkasm jmt.
  - hoida oma keelekasutus lihtsa ja lugupidavana, kasutada lihtsaid sõnu võõrsõnade asemel ja selget lauseehitust
  - panna tähele, et vahendust ei kasutataks täiskasvanule vajalike lahenduse „väljapressimiseks“
  - tegelda vajadusel eelnevalt oma ootustega lapsele (n. kui täiskasvanul on madal usk, et laps suudab vahendusel osaleda, hakkab ta talle lahendusi ette ütleva ja võtab sellega lapselt võimaluse vastutada)
- Pööra vahenduse protsessis võrdselt tähelepanu (kehakeel, silmisid, pöördumised) nii lastele kui täiskasvanutele
- Anna lastele piisav võimalus rääkida, julgusta neid, sest vahel hakkavad täiskasvanud nende eest rääkima või neile ette ütleva, mida tuleb teha
- Võid kasutada osaliselt eraldatud sessioone lastele ja täiskasvanutele (sellisel juhul tuleb seal sõlmida veel eraldiseisev konfidentsiaalsuslepe) või viiagi läbi 2 eraldatud sessiooni.

VAHENDAMINE: ENESEHINDAMISE LEHT

ETTEVALMISTUS

- Valisin vahendamiseks sobiva ruumi
- Suhtlesin mõlema osapoolega eelnevalt, et saavutada nõusolek vahendamiseks
- Saavutasin mõlema osapoole soovi konflikti lahendada
- Häälestusin vahenduseks, olin valmistunud ja ümber lülitunud

VAHENDUSKOHTUMINE: SISSEJUHATUS

- Tutvustasin ennast ja oma rolli
- Sõnastasin vahenduse eesmärgi ja eeldatava tulemuse
- Võimaldasin osapooltel kohe alguses väljendada oma tundeid ja peegeldasin neid
- Sõlmsin piisavalt selged lepped ühekaupa rääkimiseks ja vahendusprotsessi edukaks kulgemiseks
- Sõlmsin piisavalt selged lepped üksteise solvamisest, ähvardamisest jmt. hoidumiseks
- Sõnastasin põhimõtte hoiduda süüdlase otsimisest ja keskenduda lahenduse leidmisele
- Fikseerisin osapoolte nõusoleku vahendamises osalemiseks

VAHENDUSKOHTUMINE: PÕHISISU

- Andsin vaheldumisi sõna osapooltele oma loo tutvustamiseks
- Kasutasin aktiivset kuulamist ja rääkimisele julgustamist
- Küsisin osapooltelt konfliktolukorraga seotud mõtteid ja tundeid
- Aitasin sõnastada mõju ja/või kahju
- Suunasin osalejaid rääkima teineteisele ja pöörduma teineteise poole
- Kasutasin tunnete peegeldamist
- Sekkusin juhul, kui leppeid ei täidetud
- Aitasin sõnastada mõlema osapoole probleemid vajaduste keeles
- Suunasin osalejaid välja pakkuma paljusid kõikvõimalikke lahendusi
- Suunasin osapooled ise otsustades välja valima sobivaimat lahendust

VAHENDUSKOHTUMINE: KOKKUVÕTE

- Sõnastasin kokkuleppe suuliselt, kui tegu oli vahendusega sündmuskohal
- Fikseerisin kokkuleppe või tegevusplaani kirjalikult
- Leppisin kokku tähtjaja lahenduse toimivuse ülevaatamiseks
- Korraldasin järelkohtumise
- Andsin toimunust tagasisidet sellele, kes osapooled vahendusele saatis (kui selleks oli keegi teine)

4.4 TAASTAV NÕUPIDAMINE ehk laiendatud vahendus

TAASTAVA NÕUPIDAMISE EESMÄRK

Taastav nõupidamine¹⁵ on üks põhilisi taastava õiguse meetodeid. Selle abil tuuakse õigusrikkumine ja selle tagajärjed väga otsesele ja isiklikule tasandile, kuna nõupidamise käigus kohtuvad kannatanu ja kahjutekitaja, et kuulda ja väljendada oma kogemust ning selle abil jõuda kokkulepeteni edasise suhtes, lisaks on kaasatud nende toetusisikud. Oskuslikult läbi viidud nõupidamine on heaks näiteks sellest, kuidas vahetu suhtlus ning emotsioonide ja vajaduste väljendamine aitab suurendada teadlikkust ning toetab soodsaid muutusi¹⁶.

TAASTAVA NÕUPIDAMISE EESMÄRGIKS ON:

- anda süüteo korda saatnud lapsele/noorele inimesele võimalus teadvustada oma teo tagajärgi ja võtta selle eest vastutus
- anda talle võimalus aru saada kannatanu olukorrast ja väljendada oma kahetsust toimunu pärast
- anda süüteo korda saatnud lapsele/noorele inimesele võimalus osaleda kannatanule või kogukonnale tekitatud kahju heastamises
- anda kannatanule võimalus väljendada oma vajadusi ja tundeid
- tugevdada kannatanu õigusi ja kaasata teda taastava õiguse tegevustesse nõupidamisel osalemise kaudu
- suurendada kogukondlikku usaldust õigusssüsteemi usaldusväärsuse ja mõjususe suhtes, eriti noorte õigusrikkumiste osas
- pakkuda lapsele/noorele inimesele vajalikku toetust ja võimalusi, et arendada endas välja kohasemaid käitumisviise ja vältida korduvõigusrikkumisi.

NÕUPIDAMISE ERINEVUS KAHJUVAHENDUSEST

Taastav nõupidamine erineb kannatanu-kahjutekitaja-vahendusest kõigepealt **osalejate hulga poolest**. Lisaks kannatanule ja kahjutekitajale osalevad nõupidamisel nende toetusisikud, kelleks võivad olla kummagi poole perekond ja/või sugulased-sõbrad, aga vajadusel ka kogukonna või mõne ameti/teenuse esindajad (n. kriminaalhooldaja, ohvriabi töötaja, sotsiaalprogrammide läbiviijad jt. asjassepuutuvad inimesed). Oluline on see, et osalevad **ainult** need isikud, keda lahendatav sündmus vahetult on puudutanud või kes saavad lahenduse leidmisele otseselt kaasa aidata (n. kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kooli, töötukassa esindaja vms.). Samuti on soovitatav nõupidamisel osalenute arvu hoida võimalikult väiksena. Kindlasti on vaja lähtuda võrgustikutasakaalu põhimõtetest: ametnike osakaal ei tohi ületada kaasatud lähivõrgustiku liikmete arvu ning juhtumiga emotsionaalselt seotud inimeste arv peaks olema tasakaalus emotsionaalselt vähem haaratud inimeste arvuga.

Taastava nõupidamise puhul kehtib samuti nagu vahenduse puhulgi **osalemise vabatahtlikkuse printsiip**, samas võib mõne rahvusvahelise praktika järgi nõupidamine olla õigusrikkujale kohustuslik¹⁷, kuid kannatanule on see alati vabatahtlik. Erinevalt kannatanu-kahjutekitaja-vahendusest saab nõupidamist läbi viia ka otsese kannatanu puudumisel, sel juhul võib kahju vahetule ohvrile heastamise asemel olla eesmärgiks hoopis kahju heastamine kogukonnale või edaspidise kahjutekitamise ennetamine.

¹⁵ Inglise keeles *conferencing*. Eesti keeles on tõlkena pakutud taastava nõupidamise kõrval ka laiendatud lepitus või laiendatud vahendus. Sisuliselt on tegemist vahendusprotsesiga, kuhu on kaasatud suurem hulk osapooli

¹⁶ Community Conferencing Guidelines. Community Conferencing Toolkit for Facilitators. Youth Justice Services 2008

¹⁷ n. Uus – Meremaa noortekohtutes

Taastavaid nõupidamisi on mitu liiki ja kasutatakse ka näiteks peregruppide nõupidamiste mudelit. Sinna on kutsutud osalema eelkõige mõlema osapoole pereliikmed.

POLITSEIAMETNIKU ROLL, VASTUTUS JA ÜLESANDED TAASTAVA NÕUPIDAMISE LÄBIVIIMISEL

Politseiametnik on nõupidamise korraldaja ja läbiviija. Väga oluline on kindlustada see, et ta on olukorra suhtes erapooletus rollis ja ei püüa osapooltele midagi peale suruda. Erapooletus tähendab eelkõige seda, et ta tegutseb kõigile osapooltele sobiva lahenduse leidmise nimel.

Politseinik vastutab nõupidamise ettevalmistamise, läbiviimise ja tulemuste salvestamise eest. Lahenduste väljapakumise ja elluviimise eest vastutavad nõupidamisel osalejad, kuid politseinik saab teha palju ära nende motivatsiooni tõstmiseks nii eelkohtumistel kui nõupidamise läbiviimisel.

EELTINGIMUSED:

- laps/noor peab olema tunnistanud oma süütegu ja on valmis võtma selle eest vastutuse
- süüteo kordasaatjal ei tohi olla sellist puuet või vaimset häiret, mis ei võimalda tal täielikult mõista seda, et tema tegu põhjustas kahju, oli ebaseaduslik või kogukonna normidele mittevastav
- osalemine (eelkõige kannatanupoolne) on vabatahtlik; kannatanu peab olema nõus osalema ja kirjeldama läbielatud
- tagatud on mõlema poole turvalisus (füüsiline ja emotsionaalne, samuti on tagatud, et protsess ei mõjuta kahjulikult kummagi tulevikku)
- enne taastavat nõupidamist on läbi viidud eelkohtumised olulisemate osapooltega (kannatanu, kahjutekitaja, olulisimad toetusisikud)

OSALEJAD:

- süüteo korda saatnud laps/noor
- tema toetajad (vanemad või eestkostja, mõni teine toetusisik)
- kannatanu
- tema toetajad
- politseinik, kes on erapooletu läbiviija rollis
- eelpool nimetatud sündmuse või võimaliku lahendusega seotud isikud

Kannatanu osalus on väga oluline, kuna see aitab tal läbi töötada ja tervendada oma kogemust ja oma eluga edasi liikuda.

Võib juhtuda, et kannatanul on vaja aega, et tunda ennast nii kindlalt, et nõupidamisest osa võtta, siis tuleb läbiviijal otsustada, milline on realistlik ja mõistlik ajamoment selle kohtumise korraldamiseks.

TAASTAV NÕUPIDAMINE: SKEEM

- 1** | **ALGATAMINE** >

  - Taastava nõupidamise algatab noorsoo- või piirkonnapolitseinik
- 2** | **ETTE-VALMISTAMINE:** >

  - Ettevalmistavad vestlused osapooltega, mille käigus selgitatakse osapoolte valmisolek ja motivatsioon ning hinnatakse võimalikku tulemust
- 3** | **VAJALIKUD TINGIMUSED LÄBIVIIMISEKS:** >

  - Piisavalt avar hubane ruum, kuhu saab paigutada toolid ringi
  - Piisav aeg: arvestada tuleb kuni 2 tunniga.
  - Osalemine on vabatahtlik; kuid on oluline, et osapooltega tehakse selle nimel individuaalselt eeltööd
  - Kahjutekitaja tunnistas oma süüd ning on valmis võtma selle eest vastutuse
  - Kannatanu on nõus osalema ja kirjeldama läbielatut
  - Tagatud on mõlema poole turvalisus (füüsiline ja emotsionaalne, samuti on tagatud, et protsess ei mõjuta kahjulikult kummagi tulevikku)
- 4** | **KES ON KAASATUD:** >

  - Taastava nõupidamise viib läbi väljaõppe läbinud politseiametnik, kes on antud süüteo ja osaliste suhtes neutraalsel positsioonil
  - Kaasatud on kannatanu, kahjutekitaja, nende toetusisikud ning vajadusel teiste asutuste ja teenuste esindajad
- 5** | **PROTSESSI KIRJELDUS:** >

  - Tavaliselt 1 kohtumine, mis koosneb järgnevatest osadest:
    - sissejuhatus, toimuva tutvustus, mille sees tutvustatakse protsessi, eesmärgi ning järgitavaid väärtusi ning tehakse kokkulepped
    - kahjutekitaja kirjeldus toiminust
    - kannatanu kirjeldus läbielatust
    - teiste osalejate kirjeldused
    - arutelu, lahenduste otsimine, nende kaalumise sobivuse seisukohalt ja kokkulepete saavutamine
    - kokkuvõtte tegemine ja kokkulepete vormistamine
    - lõpetamine, milles kinnistatakse osalemise eesmärgi, kokkuleppeid ning tädatakse osalejaid
- 6** | **TULEMI KIRJELDUS:** >

  - Saavutatakse osapoolte vaheline kokkulepe, kus kahjutekitaja võtab endale kohustuse kahju heastada või hüvitada või lepitakse kokku mõnes muus lahenduses. Lahendused peavad olema vastuvõetavad, teostatavad ja arusaadavad kõigile osapooltele
  - Lepitakse kokku tähtaeg, millal kokkuleppe kehtivus koos vestluse läbiviijaga üle vaadatakse (olenevalt kokkuleppes saab selleks kasutada ka telefoni või meili)
  - Vahendaja paneb kokkuleppe(d) kirja, igaüks allkirjastab selle ja saab koopia endaga kaasa
  - Kokkuvõttesse märgitakse, kes olid kohal, kohalolijate isikuandmed, vestluse põhjus ja kokkulepped (kes, millal, mida teeb ja mille eest vastutab)
  - Vestluse käigus otsustatakse järelkohtumise vajadus ning lepitakse kokku selle kuupäev ja kellaeg või kokkuleppimise viis tulevikus
  - Tavaliselt on tulemiks ka osapoolte omavahelise mõistmise ja rahulolu tõus ning toetusisikute kaasamine lahenduste elluviimisesse

7 | JÄRELTEGEVUSE KIRJELDUS: >

- Kokkulepete täitmise kontrollimine lepitakse kokku nõupidamise lõpus
- Soovitavalt toimub 1 järelkohtumine osapooltega, et kokkuleppe kehtivus üle vaadata, uurida, kuidas asjad edenevad ja kuidas ollakse rahul valitud lahendusega
- Olenevalt juhtumist ja osapooltest võib jätta kokkulepete täitmise jälgimise ka osapoolte endi peale, sellisel juhul lepitakse kokku, millal ja kuidas kokkuleppe kehtivus koos vahendajaga üle vaadatakse ja kanalid, kuidas võetakse üksteisega ühendust

8 | JUHTUMI LÕPETAMINE VÕI ÜLEANDMINE >

- Lõpetamise otsustab läbiviija, kuid tuleb arvestada, et alati ei ole võimalik toimivate lahendusteni jõuda
- Kui nõupidamise käigus selgub, et tegu on abivajava lapsega või mõni osapool vajab mingit toetavat lisateenust, siis võetakse ühendust teise avaliku teenuse esindajaga, kes jätkab dialoogi ja vastutab edasise toetamise eest
- Üleandmine on võimalik:
  - juhtumikorraldajale (KOV-i lastekaitsetöötaja), kui ilmneb, et tegu on abivajaja lapse või väga keeruka juhtumiga
  - ohvriabi lepitusteenistuse töötajale

9 | TAGASI-SIDESTAMINE >

- Kui kahjukannataja ei nõustu osalema (kuid panustab kaudselt) ja soovib saada tagasisidet, siis antakse talle ülevaade toimumust
- Kui nõupidamise on algatanud keegi teine peale läbiviija, siis tehakse talle kokkuvõtte toimumust

TAASTAVA NÕUPIDAMISE ETTEVALMISTAMINE

Taastav nõupidamine ei ole tavaline kohtumine, koosolek või ümarlaud. See on põhjalikku ettevalmistust nõudev protsess, kus õigusrikkumise sooritanud laps/noor inimene ja tema toetajad ning kannatanu ja tema toetajad, politseinik ja vajadusel veel mõned osalejad tulevad kokku, et kindla ülesehitusega nõupidamise käigus arutleda süüteo ja selle mõju üle ning jõuda osapooli rahuldavate lahendusteni.

- Valmista ennast täielikult ette, loe läbi kõik materjalid, võta vajadusel ühendust teiste noorega tegelevate spetsialistidega ja tee ennast teadlikuks ka juhtunu üksikasjadest
- Saada süüteo sooritanud alaealisele kutse ja võta temalt eelkohtumisel allkiri nõupidamisele ilmumise nõusoleku blanketile
- Loo kontakt lapsevanematega või eestkostjaga ja vii läbi eelkohtumine
- Eelkohtumisel on vaja välja selgitada, et laps/noor inimene mõistab oma valikute tagajärgi seoses nõupidamisega või mitteosalemisega ning osalemise puhul mõistab oma tegu ja selle tagajärgi ning on huvitatud lahenduste leidmisest ja siirast vabandamisest
- Loo kontakt kannatanuga ja vii läbi eelkohtumine, vajadusel tee seda ka kannatanu toetajaga

TAASTAVA NÕUPIDAMISE EELKOHTUMISED JA OSAPOOLTE KAASAMINE

1. EELKOHTUMINE SÜÜTEO KORDA SAATNUD NOOREGA

- Läbiviija peab kohtuma süüteo korda saatnud alaealisega näost näkku vähemalt 1 kord ja vähemalt 48 tundi enne nõupidamist. Selle kohtumise vältel tuleb:
  - selgitada talle arusaadavalt, mis hakkab toimub nõupidamisel ja milleni te tahate välja jõuda
  - tutvustada seda, kes on seal tõenäoliselt osalevad inimesed ja miks nad on kutsutud
  - rõhutada, miks on oluline kuulata teiste lugu ja rääkida ausalt enda oma
  - selgitada, kuidas see võib aidata kaasa osapooli rahuldavate kokkulepeteni jõudmisele ja asjade paremaks minemisele
  - arutada noore inimesega tema mõtteid ja ideid nõupidamise ja seal osalemise kohta, samuti tema kõhklusid, hirme ja vajadusi
  - uurida ja sõnastada teda süüteo tegemisele tõuganud asjaolusid ja ajendeid, emotsioone, mida ta tunneb praegu ning seda, milliseid võimalusi või ettepanekuid tal on, et tehtud kahjusid ja kannatusi vähendada või heastada.
  - selgitada ka nõupidamisel osalemise alternatiive ning võimalust, et selle käigus ei jõuta kokkuleppele
  - küsida ja aidata mõelda, kas ja keda ta soovib nõupidamisel toetusisikuna näha
  - uurida, milliseid ideid tal on selle kohta, kuidas selgelt välja näidata, et ta kahetseb oma käitumist, soovib heastada kahju ja taastada suhteid.

2. KOHTUMINE PEREKONNA JA LÄHIVÕRGUSTIKU TOETUSLIIKMETEGA

- oluline on saada kinnitus, et taastaval nõupidamisel osaleb vähemalt 1 võtmeisik perekonnast või muu lähivõrgustiku liige. Paljud parimad praktikad soovitavad, et kohal oleks vähemalt 1 lisatoetaja väljaspoolt vanemate või eestkostjate ringi. On selge, et inimesed, keda noor inimene usaldab, võivad mängida võtmerolli nii nõupidamise õnnestumisel kui tema arengu ja elu hilisemal toetamisel
- paljud pereliikmed kogevad suurt häbi ja ärevust oma noore sugulase õigustrikkuva käitumise pärast. Paluge neil oma tunnetest rääkida, kuulake ja arutage nende vaatenurki ja vajadusi ning julgustage vajadusel otsima professionaalset abi (n. psühholoogilist nõustamist, teraapiat jmt.), et saada toetust, kui nad seda vajavad. Arutage ettepanekuid, mis neil võib olla võimalike tagajärgede osas ja seda, kuidas nemad saaksid olla abiks noorele inimesele kokkulepete täitmisel.

3. KOHTUMINE KANNATANUGA

- Kannatanu kohalolek on taastava nõupidamise otsustav tingimus. Kohaloleku otsustamiseks ja läbiarutamiseks tuleb kohtuda kannatanuga vähemalt 1 kord ja vähemalt 48 tundi enne nõupidamist.
  - Oluline on kohtumisel kannatanuga selgitada talle taastava nõupidamise eesmärgid ja läbiviimise käiku ning hoolikalt kuulata ja uurida tema tundeid eelseisva osas. Paljud kannatanud ei soovi algul osaleda, kuid kui neil on aega järele mõelda, siis muudavad nad oma suhtumist. Soovitav on kõigepealt kontakteeruda kannatanuga, anda talle infot protsessi kohta, kutsuda teda selles osalema ning siis uuesti kontakteeruda umbes 24 tunni pärast. Kannatanu vajab usalduse tekkimiseks piisavalt teavet, lugupidamist ja emotsionaalset toetust

- kannatanut ei tohi kohaletulekuga survestada ja kui ta ei ole võimeline nõupidamisele ilmuma, siis koostatakse temaga koos näiteks kiri, mis kirjeldab toimunu mõju talle (selle ettelugemine ja arutamine võimaldab samuti kahjutekitajat mõjutada ja samas väljendada kannatanu kogemust). Alternatiiviks võib olla veel kannatanu esindamine lähedase isiku poolt või osalus video kaudu. Väiksemate laste puhul võib kasutada joonistust või lugu, mida nad on kirjutanud selle kohta, millist mõju talle tegu avaldas
- parim toetusisik kannatanule on lähedalseisev inimene, kes on teadlik teo mõjust kannatanule. Julgusta kannatanut kaasa kutsuma oma toetusisikut ja vajadusel otsima endale professionaalset abi (n. psühholoogiline nõustamine, teraapia). See aitab tal tunda, et tema kogemusest peetakse lugu ja saavutada nõupidamisele tulekuks piisavalt turvalisust
- rõhuta eelkohtumisel, et tegu on olukorda heastava protsessiga, mille abil kavatakse võimaldada mõlemal poolel, nii kannatanul kui kahjutekitajal oma eluga edasi liikuda
- kannatanu julgustamine taastaval nõupidamisel osaluseks on delikaatne protsess, kuid tema kohalolek on väga tähtis, et äratada kahjutekitajas empaatiat ja kahetsust ning aidata kannatanul endal taastada emotsionaalne enesekindlus
- kui kannatanu otsustab mitte osaleda, siis lepatakse kokku, kas ja kuidas ta soovib olla informeeritud nõupidamise tulemusest
- kui läbiviijal tekib mingi kahtlus trauma taaskäivitamisest või kannatanu riski sattumisest nõupidamisele kutsumise läbi, siis tuleb pigem vältida nõupidamise läbiviimist või pidada nõu ohvriabi töötajaga.

4. TEISTE OSAPOOLTE KAASAMINE

- Võtmeisikutega eelkohtumistelt kogutud info põhjal võib selguda, et on oluline kaasata veel tugiisikuid või teenuste esindajaid (n. kooli esindaja, nõustaja, noortekeskuse töötaja, mõne programmi esindaja). Oluline on neid kaasata, samas selgitada neile nõupidamise protsessi, eesmärgi, nende võimalikku rolli ja uurida nende tundeid seal osalemise kohta. Nende rolliks võib olla pakkuda sellist tuge või infot teenuste kohta, mis võiks kahjutekitajat toetada oma käitumise muutmisel tulevikus
- Hea oleks kaasata ka mõnda mõjusat vanemat suguvõsa või muu lähi-/kogukonnavõrgustiku liiget, kes saaks tegutseda tulevikus kahjutekitaja rollimudeli või mentorina. Sellised inimesed võivad aidata tema seisukohti ja väärtushinnanguid nihutada, eriti olukorras, kus noorel on juba selja taga mitmeid õigusrikkumisi või kui ta näitab üles vähest kahetsust või arusaamist oma teo suhtes või ka suutmatust teha järeldusi oma edaspidise elu suhtes.

TAASTAV NÕUPIDAMINE: LÄBIVIIMISE KÄIK

ETTEVALMISTUS:

- Valmista ette piisavalt avar ruum, kuhu saab paigutada toolid ringi. Lauda taastava nõupidamisel ei kasutata. Tasub läbi mõelda, kuhu keegi istub, et ei tekiks liialt vastandumist (konflikti osapoolte otse vastakuti istumist). Parim vestlusnurk on 90 kraadi, asetada konflikti osapooled sellisesse asendisse. Paljudes praktikates kasutatakse ka sellist paigutust, et otseselt süüteost puudutatud isikud ja nende lähimad toetusisikud on ringis ja teised istuvad välises ringis
- Oluline on piisav aeg: arvestada tuleb vähemalt 2 tunniga, keerukatel ja paljusid osapooli hõlmavate juhtumite puhul ka kauem, sel juhul tuleb teha vaheaegu

I OSA: VESTLUSE SISSEJUHATUS JA KOKKULEPETE TEGEMINE

- Tervita ja aita inimestel saavutada võimalikult turvaline tunne:
  - poolehoiu väljendamine kõigi osapoolte suhtes (naeratus, silmside)
  - rahulik kindlakäeline kohtadele juhtimine („Mul on hea meel, et te saite täna tulla. Palun võtke siia istet“)
  - lugupidamist väljendavad tervitussõnad („Tere tulemast! Nagu mitmed teist juba teavad, olen mina noorsoopolitseinik Tiina Murakas ja ma olen tänase nõupidamise läbiviija.“)

Siin on oluline jälgida oma kehakeelt ja hääletooni (ärevusega võib hääel minna liiga kõrgeks ja kehakeel närviliseks) ning vajadusel teadlikult lõõgastada näo- ja õlavöötme lihaseid.

- Juhata kohtumine sisse: *“Täna kõik kohale tulemast. Ma tean, et see on kõigi osapoolte jaoks raske, kuid teie kohalolek aitab selle probleemiga, mis meid siia kokku on toonud, toime tulla. See on hea võimalus teile kõigile osaleda kahju heastamise protsessis.”*
- Tutvusta osalejaid ja nende seotust kannatanu(te) või kahjutekitaja(te)ga.
- Sõnasta kohtumise fookus ja eesmärgid: *“Käesolev nõupidamine on seotud olukorraga, mis toimus ... (kuupäev, koht ning juhtunu üksikasjalikum kirjeldamine). Täna me keskendume sellele, mida ... (kahjutekitaja nimi) on teinud ja kuidas tema käitumine on teisi mõjutanud. Me ei ole siin selleks, et otsustada, kas ... (kahjutekitaja nimi) on hea või halb. Me soovime teada saada, kuidas toimunu on kannatanud osapooli mõjutanud ning loodetavasti suudame üheskoos liikuda kahju heastamise suunas. Ma loodan, et kõik kohaletulnud töötavad kaasa just selle eesmärgi nimel. Kas see on praegu kõigile arusaadav?”*
- Tee kokkulepped selges mina-keeles:
  - **rollid:** *„Mina juhin täna nõupidamist ja annan igapäevase sõna. Ma soovin, et me räägime ühekaupa ja kui see ei peaks nii olema, siis ma sekkun.“*
  - **konfidentsiaalsus:** seda isiklikku infot, mida räägitakse või kuidas seda tehakse, keegi väljapoole kohtumist ei vii. Konfidentsiaalsus on üks taastaval nõupidamisel tekkiva või mittetekkiva usalduse võtmekohti, seetõttu tasub alati küsida, kas kõik on sellega nõus ja suudavad seda lubada.
  - **lahenduskesksus:** ei süüdistata, vaid kirjeldame toimunut, oma tundeid ja vajadusi, keskendume lahendusele, lõpetame, kui oleme mõlemad osapooli rahuldavale kokkuleppele jõudnud
  - **osalus:** mis juhtub, kui keegi enam ei taha osaleda – lahkumine on lubatud, kuid soovitatav on jääda kohale ja rääkida lõpuni
  - **kahjutekitaja osalus ja võimalused:** *“... (kahjutekitaja nimi) on tunnistanud oma osa juhtunus. Ma tahan sulle öelda, et sa ei pea käesoleval nõupidamisel osalema ja võid lahkuda igal ajahetkel, nagu ka kõik teised siinviibijad. Kui sa lahkud, siis peame suunama juhtumit edasi ... (kohtusse vm.)”*
  - **emotsioonid ja vajadused:** tunded ja nende väljendamine on loomulik, kuid keelatud on üksteise solvamine, ähvardamine, alandamine ja ründamine, sh. füüsiline; kui kellelgi tekib vajadusi (juua, minna korraks välja, saada õhku vmt.), siis tuleb seda julgelt välja öelda
  - **sinatamine ja teietamine:** lepi see kokku vastavalt heale tavale ja enda kogemusele (üldiselt sinatamine lähendab inimesi ja võimaldab saada kiiremini kontakti, kuid alati pole see lepe kohane)

II OSA: TEEMA AVAMINE, LUGUDE RÄÄKIMINE JA KUULAMINE

- Kahjutekitaja lugu (kui on rohkem kui üks kahjutekitaja, vastavad kõik individuaalselt järgmistele küsimustele):
  - *“Me alustame ... (kahjutekitaja nimi)-ga. Palun räägi, mis toimus?”*
  - *“Mida sa sellel ajal mõtlesid? Mida tundsid?”*
  - *“Mida sa oled alates toimunust mõelnud ja tundnud?”*
  - *“Keda on juhtunu sinu arvates mõjutanud? Kuidas see on neid mõjutanud?”*
  - *“Mida sa vajad praegu?”*
- Kannatanu(te) lugu (kui on rohkem kui üks kannatanu, vastavad kõik individuaalselt järgmistele küsimustele):
  - *“Palun räägi, mis ... toimus?”*
  - *“Mida sa siis mõtlesid? Mida sa tundsid? Kuidas sa reageerisid juhtunule?”*
  - *“Mida sa oled pärast seda mõelnud ja tundnud?”, “Kuidas sinu lähedased ja sõbrad reageerisid, kui juhtunust kuulsid?”*
  - *Kuidas see juhtunu on sind mõjutanud?”, “Mis on sinu jaoks olnud kõige raskem?”*
  - *“Mida sa vajad praegu?”*

Toeta nii kahjutekitajat kui kannatanut eneseväljendamisel eelkõige aktiivse kuulamise abil (nii jutu sisu kui tunnete peegeldamine on siin abiks). Võid neil aidata meelde tuletada ja väljendada eelkohtumise ajal räägitut.

- Kannatanu(te) toetajate lugu (lase kõigil vastata järgmistele küsimustele):
  - *“Mida sa mõtlesid, kui juhtunust kuulsid?”, “Mida sa tundsid?”*
  - *“Mida sa praegu arvad juhtunust?”, “Mida tunnend?”*
  - *“Mis oli sinu jaoks kõige raskem?” (seda küsimust ei ole kõigil juhtudel vaja küsida)*
  - *“Mis on sinu arvates kõige olulisemad küsimused praegu sellel kohtumisel?”*
- Kahjutekitaja(te) toetajate lugu (lase kõigil vastata järgmistele küsimustele)
  - *“Mida sa mõtlesid, kui juhtunust kuulsid?”, “Mida sa tundsid?”*
  - *“Mida sa arvad juhtunust?”, “Mida tunnend?”*
  - *“Mis on olnud sinu jaoks kõige raskem?” (seda küsimust ei ole kõigil juhtudel vaja küsida)*
  - *“Mis on sinu arvates kõige olulisemad küsimused praegu sellel kohtumisel?”*

Nii kahjutekitaja kui kannatanu toetajad võivad just viimase küsimuse abil aidata anda kohtumisele olulise suuna.

PANE TÄHELE:

- » Kuna alaealise õigusrikkuja puhul on taastav nõupidamine täiskasvanute poole „kaldu“, tuleb eriti hoolega tähele panna, et noor inimene saaks kaasatud täieõigusliku osalejana ning et ta ei kogeks kohtumisel süsteemi- või täiskasvanutepoolset võimu kuritarvitamist, survet ega alandust. Täiskasvanute keelekasutus ja staatus võivad olla noore inimese jaoks hirmutavad ja arvestada tuleb, et sellises olukorras ei ole muutused ja vastutuse võtmise võimalik. Seetõttu on eriti oluline vältida suhtlemistõkkeid ning peatada suhtlus kohe, kui keegi täiskasvanutest hakkab neid harjumuspäraselt ja ebakohaselt kasutama. Osalejaid tuleb suunata väljendama

oma tundeid ja rääkima enesekohaselt, selges mina-keeles. Siin on abiks läbiviija aktiivse kuulamise ja selge eneseväljendamise oskused

- » Kui kahjutekitaja hakkab nõupidamise käigus oma süüs kahtlema või käivituvad tugevad psühholoogilised kaitsed (õigustamine, oma rolli vähendamine, eitamine), siis tuleb läbiviijal seda aktsepteerida, võtta aeg maha, noore inimesega toimunud arutada ja vajadusel nõupidamine katkestada. Katsed veenda kahjutekitajat oma vastutust aktsepteerima ei ole mitte mingil juhul kohased ja võivad kaasa tuua süüdistuse mõjuvõimu kuritarvitamises nõupidamisel
- » Kui mõni peamistest osapooltest (kahjutekitaja, kannatanu) on selgelt võimetu nõupidamisel osalema (n. alkoholi või mõnuainete tarbimise, tugeva distressi või vaimsete häirete tõttu), tuleb nõupidamine edasi lükata
- » Kui mõni osapool näitab üles hirmutavat või inimväärikust alandavat käitumist teise suhtes, tuleb läbiviijal koheselt rakendada oma rollist tulenevat autoriteeti ja nõuda osapoolelt nõupidamiselt lahkumist

III OSA: ARUTELU, VÕIMALIKE LAHENDUSTE VÄLJAPAKKUMINE JA VÄLJAVALIMINE

- Korda üle osapoolte vajadused, ära unusta vaadata sügavamale esialgu väljaöeldud lahendusest või tunnetest
- Pöördu kõigi osapoolte poole, küsides nende ettepanekuid. Lahendusvariandid tasub üles kirjutada ja pärast iga varianti kaaluda. Küsi: „Mida kõike saaks teha, et olukord/kahju (kasvõi osaliselt) heastada?“ Pöördu järjest kõigi kohalolijate poole, küsides: „Mis sinu/teie arvates annaks hea tulemuse? Millised lahendusi teie pakute?“

- » Siin on hea hoida lahendusvariantide väljapakumine lahus nende hindamisest ehk hea koostõise õhustiku puhul saab kasutada ajurünnaku põhimõtet
- » Otsi võimalusi saada loovaid ja tähenduslikke lahendusi, ärge jääge pidama esimeste variantide juures
- » Ajurünnaku puhul tuleb meenutada selle reegleid: „Ma teen nüüd ettepaneku teha ajurünnak lahenduste saamiseks, kus kõik ideed on teretulnud. Mida rohkem ideid tuleb, seda parema lahenduse võime leida. Ja kõik võiksid välja pakkuda erinevaid lahendusi. Nende sobivust hindame natuke hiljem.“

Hinnake lahendusvariante osapoolte rahulolu ja teostatavuse seisukohast:

Kõik ideed käiakse läbi, arutatakse nende sobivust mõlemale osapooltele. Mõlema poole käest tuleb küsida: „Kas see sobib teile? Kas see on võimalik?“

- Pidage silmas, et sobiv lahendus on:
  - konsensusel põhinev, kõik osapooled peavad sellega olema nõus
  - kannatanu soove austav
  - kahju tekitanud lapse/noore inimese jaoks mõttekas ja samas teostamiseks võimalik, arvestades tema isikut ja vanust
  - mõõdetav ehk ajaliselt piiritletud selgelt kirjeldatud tegevus(t)ena
  - saavutatav ehk kahjutekitajal peab olema olema võimekus ja võimalus neid sooritada kirjeldatud viisil ja ajal
  - lähtuv taastamisest ja heastamisest, mitte olema karistava iseloomuga

- Peale ideede väljalimist tuleb küsida kahjutekitajate toetajatelt: *“Mida teie saate teha, et toetada selle lahenduse elluviimist?”*

- » Üldiselt peetakse kahju heastamise ja muude kokkulepete puhul heaks sellist ajaraamistikku, mis ei ületa alla 14-aastaste puhul 3 kuud ja 14-17-aastaste puhul 6 kuud.
- » Peret ja teisi toetusisikuid julgustatakse abistama ja jälgima kahjutekitaja tegevust kokkulepete elluviimisel, sellega saab tugevdada lähivõrgustikku ja vähendada korduvõigusrikkumisi
- » Kindlasti tuleb hoiduda lapsi/noori sidumast ülesannete, programmide või tegevustega, mis asetavad neid lähedasse kontakti temast tõsisemate õigusrikkujatega

IV OSA: LÕPETAMINE

- Kui oled kindel, et osapooled on saavutanud kokkulepped, millega nad on rahul, siis lõpeta kohtumine. Võib ka juhtuda, et ei jõuta tulemuseni ja kohtumine tuleb siiski lõpetada
- Täpsusta veel üle, kas kõik osapooled mõistavad kokkulepet, ajaraame, seda, kuidas kahjutekitajat toetatakse kokkulepete elluviimisel ja mis juhtub, kui otsuseid ei täideta
- Täida kirjaliku kokkuvõtte leht, allkirjastage see osapoolte poolt ning jaga kõigile otsestele osapooltele 1 koopia (kahjutekitaja, kannatanu, politsei esindaja)
- Täna kõiki kohaloleku ja panustamise eest
- Rahvusvahelises praktikas peetakse soovitavaks peale taastavat nõupidamist pakkuda teed-kohvi ja värskendavaid suupisteid. See tugevdab tunnet, et tegu on siiski inimesteVAHELISE kogemusega
- Täna tuleb ka siis, kui nõupidamine lõpeb kokkulepeteta, siis tuleb tänada panustamise eest ja anda selge sõnum, mis saab edasi.

Kui koged, et nõupidamise osalejad on emotsionaalsel väga pinges, liialt ründavad, agressiivsed või ei liigu edasi lahenduste suunas, on see selge märk sellest, et nende emotsioonide ja vajadustega tuleb põhjalikumalt tegelda. Sõnasta need, maandades pinget tunde peegeldamise abil

- *„Sa tunned muret. Te tunnete alandust. Sa oled solvunud. Te olete meeleheitel. Sa muretsed. Te kardate. Sul on piinlik.“*
- *„Sa vajad... Te vajate...“*

TAASTAV NÕUPIDAMINE: ENESEHINDAMISLEHT

ETTEVALMISTUS

- Valisin nõupidamiseks sobiva koha
- Suhtlesin mõlema osapoolega eelnevalt, et saavutada nõusolek
- Mõtlesin läbi, kuidas tagada mõlema poole turvalisust ja kaalusin riske
- Kaasasin selle juhtumi puhul olulised inimesed ja tegin nendega eeltööd
- Saavutasin osalejate soovi/valmiduse nõupidamisel osalemiseks
- Häälestusin nõupidamiseks, olin valmistunud ja ümber lülitunud
- Kavandasin osalejate asetuse ruumis

TAASTAV NÕUPIDAMINE: SISSEJUHATUS

- Tutvustasin ennast ja oma rolli
- Sõnastasin nõupidamise eesmärgi ja eeldatava tulemuse
- Võimaldasin osapooltel kohe alguses väljendada oma tundeid ja peegeldasin neid
- Sõlmsin piisavalt selged lepped ühekaupa rääkimiseks ja nõupidamise edukaks kulgemiseks
- Sõlmsin piisavalt selged lepped üksteise solvamisest, ähvardamisest jmt. hoidumiseks
- Sõnastasin põhimõtte hoiduda süüdlase otsimisest ja keskenduda lahenduse leidmisele
- Fikseerisin osapoolte nõusoleku nõupidamises osalemiseks ja teavitasin neid võimalusest soovi korral katkestada nõupidamine

TAASTAV NÕUPIDAMINE: PÕHISISU

- Andsin esimesena sõna kahjutekitajale oma loo, olukorraga seotud mõtete ja tunnete ning võimaliku kahju ja mõju tutvustamiseks
- Andsin teisena sõna kahjukannatajale oma loo, olukorraga seotud mõtete ja tunnete ning võimaliku kahju ja mõju tutvustamiseks
- Kasutasin aktiivset kuulamist ja rääkimisele julgustamist
- Andsin sõna kannatanu toetajatele olukorraga seotud mõtete ja tunnete, mõju ning peamise küsimuse väljatoomiseks
- Andsin sõna kahjutekitaja toetajatele olukorraga seotud mõtete ja tunnete, mõju ning peamise küsimuse väljatoomiseks
- Suunasin osalejaid rääkima teineteisele ja pöörduma teineteise poole
- Kasutasin tunnete peegeldamist
- Sekkusin juhul, kui leppeid ei täidetud
- Andsin sõna kahjutekitajale eneseväljendamiseks ja lisaaspektide väljatoomiseks
- Aitasin sõnastada kahjukannataja vajadused ja eesmärgid
- Aitasin sõnastada kahjutekitaja vajadused ja eesmärgid
- Suunasin osalejaid välja pakkuma paljusid kõikvõimalikke lahendusi

- Suunasin osapooled ise otsustades välja valima sobivaimat lahendust

TAASTAV NÕUPIDAMINE: KOKKUVÕTE

- Sõnastasin esialgse kokkuleppe suuliselt ja kontrollisin osapoolte suhtumist sellesse (sobivus, arusaadavus, ajapiirid, teostatavus)
- Küsisin toetavate osapoolte käest nende panuse ja järgnevate tegevuste kohta kokkuleppe toimivuse toetamisel
- Sõnastasin kokkuvõtvalt kokkulepped, tähtjad ja osapoolte tegevused selleks
- Leppisin kokku tähtaja lahenduse toimivuse ülevaatamiseks
- Fikseerisin kokkuleppe või tegevusplaani kirjalikult ja andsin otsestele osapooltele koopiad
- Tänasin ja tunnustasin osalejaid
- Korraldasin mitteametliku keskkonna lõpusuhtluseks (n. tee-, kohvilaud)
- Korraldasin vajadusel järelkohtumise
- Andsin toiminust tagasisidet sellele, kes osapooled vahendusele saatis (kui selleks oli keegi teine)

5.

MÕTTEVIIS JA HOIAKUD

5.1 MÕJUTAMISMEETODITE JA TAASTAVA ÕIGUSE PRAKTIKATE RAKENDAMISE ALUSEKS OLEVAD HOIAKUD

Taastava õiguse praktikad ja mittekarakteristlikud mõjutamismeetodid toimivad ainult siis, kui nende rakendaja saab toetuda oma sisemisele vundamendile – mõtteviisile, mis lähtub inimestest, nende vajadustest ning tekkinud olukordade lahendamisest, heastamisest ja koostööst.

Selle mõtteviisi saavutamiseks tasub järgnevalt kirjeldatud hoiakuid aeg-ajalt võrrelda oma kogemuse ja suhtumisega.

MA AKTSEPTERIN ÕIGUSRIKKUMISE TOIME PANNUD/EBAKOHASE KÄITUMISEGA LAST JA TEMA VANEMAD SELLENA NAGU NAD ON

Aktsepteerimine ei tähenda, et inimene kiidab automaatselt kõik käitumised heaks. Aktsepteerimine tähendab hinnanguvaba tähelepanelikkust õigusrikkuja/kahjutekitaja ja tema vanemate suhtes ning huvi tundmist tema motiivide suhtes ilma eelhoiakuta.

Kuigi politseiametnik kohtab oma töös tihti sotsiaalsetele normidele mittevastavat lapsevanemate eluviisi, tuleb tal aktsepteerida nende valikuid ja tagada neile maksimaalne toetus. Ainult nii saab lapsevanem toetada oma last ja arendada oma vanemlike oskusi. Politseinikul tuleb selleks arendada oma paindlikkust, psühholoogilise kohaloleku võimet ja enesejuhtimist, mis võimaldab tal valida ka keerulistes olukordades kohaseid suhtlemisviise.

MA TEEN KÕIK SELLEKS, ET ÕIGUSRIKKUMISE TOIME PANNUD/EBAKOHASE KÄITUMISEGA LAPS JA TEMA VANEMAD SAAKSID SÄILITADA OMA ENESEVÄÄRIKUSE JA TEEKSID KOOSTÖÖD

Kui laps tajub, et temasse suhtutakse hinnanguliselt või süüdistavalt, siis käivituvad temas automaatselt psühholoogilised kaitsed ja nn. „eneseupitamine“, mis väljendub irvitamises, eneseõigustamises, teiste süüdistamises, pikas vaikimises jne. Seega on oluline, et ükskõik kui keerulise süüteo korral suudab lapsega tegelev politseiametnik kasutada selliseid suhtlemisoskusi, mis aitavad hoida lapse enesevääriskust ja ei tee seda maha. Ainult sellisel juhul on võimalik alustada ja säilitada dialoogi ning jõuda välja lahendusteni. Suhtlemistõkete tundmise ja vältimine on siin hädavajalik.

Samuti võib lapse/noorega juhtunu lapsevanema mina-pilti puudutada nii tugevalt, et tal on raske oma vääriskust säilitada ning ta asub kaitsesse (vaidleb vastu, eitab, õigustab, viskab nalja, ignoreerib, unustab jne.). Politseiametniku kui spetsialisti ülesanne on siin suhtuda olukorda rahulikult, peegeldada vanema tundeid ning aidata saavutada nii turvaline õhustik, kus isegi ebakohaselt käituv lapsevanem tunneb end nii hästi, et ta saab vähendada oma psühholoogiliste kaitsete kasutamist. Kõigi osapoolte vääriskuse hoidmine on võimalik, kasutades kehtestavat eneseväljendust ja aktiivset kuulamist kui dialoogi juhtimise viisi.

IGAS INIMES ON RESSURSID OMA KÄITUMISE MUUTMISEKS JA ARENGUKS

Iga inimene suudab areneda ja temas on selleks oskusi ja jõudu, hoolimata sellest, kui vana ta on või kuidas see hetkel tema käitumises väljendub. Pahatihti ei suuda noor või täiskasvanu oma ressursse üles leida või esile kutsuda ja vahel on nendes sisemised vastupanud ja takistused. Inimesed vajavad pisut abi, et avastada ja leida juurdepääs oma jõuvarudele. Sisemiste hoiakute

muutumine teeb võimalikuks väliste ressursside hankimise. Inimesel läheb selleks aega ja tal on selleks oma viisid.

See uskumus aitab meil hoiduda hukkamõistmisest ja liigsest õpetamisest ning suunab fookuse sellele, kuidas inimene ise leiab endale parima nõuande. Selleks on vaja politseinikul aktiivse kuulamise oskusi ning motivatsiooni käivitavate ja lahenduskesksete küsimuste esitamise oskusi.

MA PEAN ÕIGUSRIKKUMISEGA LAST (JA TEMA VANEMAIK) SAMA OLULISEKS KUI MA OLEN ISE

On oluline, et politseiametnik suudab anda õigusrikkumisega lapsele ja tema vanematele samu õigusi inimesena kui tal endal on (seista oma vajaduste eest, väljendada oma tundeid, esitleda põhimõtteid). Politseiametnik on teadlik enda põhimõtetest, vajadustest ja tunnetest ning oskab neid mitteründaval, kehtestaval viisil esitleda. Tal on õigus seista enda piiride eest ja ta hoidub võimalusel ületamast teiste inimeste (füüsilist, psühholoogilist ja väärtustega seotud) isikuruumi piiri.

MINU ISIKSUS ON OLULINE TÕÕRIIST MÕJUTAMISEL JA RIIGI VÄÄRTUSTE MUDELAMISEL

Politseiametniku tegutsemine ja erinevates olukordades käitumine mõjutab otseselt ja laialdaselt ühiskonnaliikmete usaldust riigi vastu. Usalduse saavutamiseks ja hoidmiseks jälgib ta enda arengut, oma isiksuse omadusi, vajaduste täidetust ning psühholoogiliste ja emotsionaalsete jõuvarude piisavust. Kui politseiametnik leiab, et tema enesejuhtimise või suhtlemisoskused vajavad arendamist, siis näitab ta üles aktiivsust, et leida nende arendamiseks võimalusi. Kui politseiametnik märkab, et tema käitumises enam ülaltoodud alushoiakud ei väljendu, siis leiab ta võimaluse psühholoogiliseks ja tööalaseks nõustamiseks.

ABI PALUMINE, ABI PAKKUMINE, JAGAMINE JA KOOSTÖÖLE KUTSUMINE ON MINU JAKS LOOMULIK TEGUTSEMISVIIS

Kahjuks on liiga tihti inimestel niisugune mõtteviis, et kui ma küsin abi teiselt spetsialistilt, paneb see minu enda kompetentsuse kahtluse alla. Teisest küljest tundub abi pakkumine liigse sekkumisena ja vahel ei sõandata seda teha, kuigi suudetaks. Samuti tundub imelik võtta kontakti mõne ameti esindajaga, keda isiklikult ei tunta. Töös ebakohase käitumise ja õigusrikkumisi sooritanud lastega on abi palumine ja pakkumine ning kontaktide loomine erinevate lastega töötavate inimeste vahel loomulik ja väga vajalik nähtus, et lapsele tagada maksimaalne tugi.

Politseinik võiks julgelt pöörduda lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, noortekeskuse töötaja, arsti, nõustaja või teiste spetsialistide poole küsimustega ka siis, kui ta pole kindel, et tegu on abivajava lapsega või kui ta ei tea, millist teenust lapsele just vaja oleks. Väga paljud inimesed töötavad laste õnneliku arengu nimel ning koos arutledes leiame paremaid lahendusi.

5.2 LÕPPSÕNA

Elu on teekond, mida mööda me kõik käime, vahel kõrvuti, vahel vastassuunas, vahel üsnagi valusasti põrkudes.

*„Naabrite, õpetajate, sotsiaaltöötajate ning poliitikutena osaleme kõigi teekonnal olevate laste võimaluste piiramises või loomises, otsustame, kas nad reisivad esimeses või teises klassis.“
(J.Klefbeck, T.Ogden „Laps ja võrgustikutöö“)*

Ka projekt „Taastava õiguse praktikate rakendamine politseitöös ja kogukonnas“ oli väärtuslik teekond, mille käigus sai kohtunud paljude spetsialistidega, kes laste heaolu ja arengu nimel igapäevaselt töötavad.

Loodame väga, et kogu Eesti ühiskond koos oma äsjajõustunud seadusemuudatuste ja püüdega neid rakendada liigub oma teekonnal karistavast suhtumisest taastava ja heastava mõtteviisi poole.

Et meie, täiskasvanud, järjest enam näeksime, kuidas me saame luua just selliseid tingimusi, et iga riski sattunud laps ja noor saab tema ümber olevate täiskasvanute poolt sellist toetust, mida ta väärrib ja vajab ning mitte eemaletõmbumist, hukkamõistu ning näpuganäitamist.

Et nende laste vanemad ei jääks eemale koolist, ei hoiaks kõrvale koostööst spetsialistidega, ei tunneks end alaväärse ja mittemõistetuna ning et nad saaksid arendada oma vanemlikke oskusi ja toimetulekut.

Et politseiametnikud, lastekaitsetöötajad, sotsiaalpedagoogid, õpetajad ja terve hulk teisi spetsialiste kogeksid ülekoormatuse, üksinduse, lootusetuse ja pettumuse asemel tõelist koostööd, lahenduskesksust ja edenemist.

Meie tegemistest ja mittetegemisest igal tasemel sõltub kõik eelpoolöeldu. Meist kõigist sõltub see, kui suur on ristteele jõudnud laste ja noorte valikuvõimaluste hulk.

Hoolimist, meelegindlust ja õnnestumisi kõigile rakendajatele!

Koidu Tani-Jürisoo,

*projekti „Taastava õiguse praktikate rakendamine politseitöös ja kogukonnas“ sisujuht
ja väljaande vastutav toimetaja*

Aprill, 2018.a.

